

Claus Rønlevs bibliotek

Denne søgbare PDF-fil er downloadet fra min personlige hjemmeside www.ronlev.dk.

Digitaliseret efter aftale med Selskabet for Danmarks Kirkehistorie. PDF-filen er kun til ikke kommercielt brug.

Besøg www.ronlev.dk. Måske er der andre af mine mange tusinde artikler og scannede bøger, der har interesse.

Mange venlige hilsener

Claus Rønlev

Kirkehistoriske
Samlinger

1999

Kirke
historiske
samlinger
1999

Ludvig Jacob Mendel Gude - fra landsbypræst til domprovst

Studier i det 19. århundredes kirkehistorie med
særligt henblik på præsten, teologen og forfatteren
L.J.M. Gudes yngre år (1820-ca.1870)

Af Torsten Dam-Jensen

1. Indledning

Man kan ikke just påstå, at det 19. århundredes ånds- og kirkeliv ligger hen som en uudforsket mark i historieforskningen. Vel ingen anden periode i vort lands historie har været genstand for så omfattende studier på snart sagt alle områder. På det kirkehistoriske felt har det righoldige kildemateriale givet anledning til en række doktordisputater, monografier og andre værker, ligesom omfangsrige værker om vækkelsernes frembrud fra det 19. århundredes begyndelse har givet os et særdeles indgående indblik i det, som rørte sig i tiden, og som vi på mange måder endnu er præget af i vores måde at tænke på og være kirke på.

Dermed ikke sagt, at der ikke længere kan findes nyt stof om og nye indsigter i denne spændende og turbulente periode af Danmarkshistorien. Nærværende studie om Ludvig Jacob Mendel Gude er forhåbentlig et bevis herpå.

Formålet med denne afhandling er at kaste nyt lys over en af det 19. århundredes kirkehistoriske på én gang markante og marginale skikkelser. Markante, fordi han stod solidt forankret i datidens kirkelige "establishment", og fordi vi ved at følge hans person, hans liv og tænkning føres ind i en række af de spørgsmål og temaer, som kom til at bestemme udviklingen for vor kirke, skole og teologi. Marginale, fordi han allerede i sin levetid blev overhalet af helt an-

dre strømninger og "lagt i mølposen" som repræsentant for et forældet system, som tidens toneangivende kredse for længst havde gjort op med.

Opgaven er ikke at retfærdiggøre hans teologi og kirkesyn, endsige lægge op til en slags Gude- eller Martensen-"renaissance", for det lader sig ikke gøre, selv om vor tid tyder på, at der er ved at opstå en fornyet interesse for den dannelsesteologi, som de begge repræsenterede, jvf. lektor, dr.phil. Hans Hauges studier i dansk kirke og europæisk dannelse i "Kritisk forum for praktisk teologi", hvor han bl.a. skriver: "Vi er på vej ind i en prægrundtvigsk epoke ... Det er sansen for samhørigheden mellem dansk kirke og europæisk dannelse, som vi kan bruge Martensen til at genetablere. Det er en skam, at han er blevet klemt ud i kampen mellem Grundtvig og Kierkegaard"¹.

Det samme kan siges om Gude, som var en af Martensens disciple. Han blev i høj grad klemt ud af kirken og teologien, fordi han repræsenterede nogle ærkekonservative synspunkter, fordi han stod fast på et gammelt kirke- og samfundssyn, som blev trængt op i krogen af alt det nye, som hans århundrede bragte til sejr: demokratiets indflydelse på samfundslivet, vækkelsernes indflydelse på kirkelivet. Overfor disse vældige kræfter, som vi i dag har meget at takke for, men som også har medført mange vanskeligheder, må Gude stå tilbage som en taber. Han var en dybt konservativ natur, som ikke forstod endsige billigede alt det nye. En indædt modstander af folkestyret. En forbitret forsvarer af den bestående kirke overfor den nye tids splittende angreb fra vækkelsernes side.

Opgaven er altså ikke at skrive en Gude-apologi. Opgaven er rent historisk: at foretage en tilbundsgående undersøgelse af Ludvig Jacob Mendel Gude som præst, teolog, forfatter og menneske. Om man vil: at hente en glemt skikkelse op af skuffen og kaste lys over ham. Kun få har overhovedet beskæftiget sig med ham. Ud over ganske få artikler, hovedsagelig skrevet af familiemedlemmer, findes der ingen studier om ham. Dette er da vor opgave: at give en samlet fremstilling af Gude sammenholdt med den tid, han levede i. Det har været lidt af et detektivarbejde, et pionérarbejde om man vil. Men for mig har det været alt arbejdet værd.

Til indledning nogle få ord om, hvordan jeg har disponeret nærværende artikel. Afsnit 2 beskæftiger sig med Gudes første 28 leveår: hans familiebaggrund og opvækst i Sydvestsjælland; hans tid som discipel ved den lærde skole i Slagelse, hvor grunden til hans teolo-

giske interesse lægges; hans studieår i København og det skelsættende møde med H.L. Martensen; hans ansættelse som religionslærer ved Borgerdydsskolen på Christianshavn og hans første forfattervirksomhed.

Afsnit 3 handler om hans 18 år som sognepræst i Hunseby på Lolland, hvor hans videnskabelige ambitioner udmønter sig i en række afhandlinger, omhandlende bl.a. religionspædagogiske, kirkehistoriske og kirkeforfatningsmæssige emner.

Det sidste og 4. afsnit er en afrunding af hans yngre år, der kulminerer med den stærkt omdiskuterede udnævnelse til domprovst i Roskilde - i øvrigt det eneste af hans livsafsnit, som indtil nu er blevet gjort til genstand for en nærmere undersøgelse. Vi forlader Gude inden kulminationen på hans akademiske karriereforløb, doktorafhandlingen om den hellige nadver.

2. Holsteinborg - Slagelse - København (1820-48)

De første leveår (1820-1829)

Ludvig Jacob Mendel Gude blev født 23. april 1820 i Rude ved Holsteinborg i det sydvestlige hjørne af Sjælland som søn af birkedommer Albert Peter Gude og hustru Louise Henriette Thomsen. Han var den førstefødte af en flok på fem børn, hvoraf de tre var piger. Gudes bror, Peter Friedrich Christian, døde som ung i Vestindien, og da ingen af Gudes egne sønner overlevede ham, forsvandt slægtsnavnet Gude med ham. Han mistede allerede sin mor i marts 1825, da han var knap fem år gammel. I de følgende tre år var hjemmet i Rude uden kvindelig indflydelse, indtil faderen i 1828 giftede sig med Birgitte Petrine Hansen (1804-51), med hvem han fik seks børn.

Slægten stammede fra Rendsborg i Holsten, hvor tre sønner af borgmester Michael Gude i 1581 på grund af taperhed blev adlet af kejser Rudolf d. 2. og fik et familievåben, som den senere domprovst havde i sin ring og brugte som signet. Våbnet kan ses i Sct. Mariakirken i Rendsborg over det "Gudeske Kapel". Senere delte slægten sig i en norsk og en dansk gren. Gudes farfar, Jacob Gude (1754-1810), skrev i 1808 sine erindringer, som blev udgivet i 1918 under titlen "En kjøbenhavnsk Embedsmand²". Han var søn af en kontorist ved Den kongelige Hofholdning, blev som 19-årig jurist og virkede som sekretær i Danske Kancelli, inden han i 1792 blev sekretær i Collegium de cursu Evangelii promovendo og inspektør ved Vajsenhuset.

L. J. M. Gude kom til verden i en periode af Danmarkshistorien, som var præget af de voldsomme dønninger, der fulgte efter den franske revolution. Landet havde været ramt af flere dramatiske begivenheder: englændernes bombardement af København og opbringning af den danske flåde i 1807, statsbankerotten og tabet af Norge i 1813-14 samt den store landbrugskrise i 1818-28. Den tidligere stormagt var blevet reduceret til en fattig, yderprovins i det store Europa.

Først omkring 1830 begyndte Danmark igen at rejse sig efter dette bombardement af ulykker. Landbrugets vældige opblomstring, som først og fremmest skyldtes den store korneksport til England, førte med sig, at bondestanden fik stigende selvbevidsthed. Den øgede velstand hos bønder og borgere resulterede i et pres på enevældens absolutisme med krav om politisk indflydelse. Det var dette småborgerskab, der ved århundredets midte indløste de nationalliberale magtdrømme i form af Grundloven af 1849.

Første halvdel af 1800-tallet var det danske borgerskabs guldalder, enhedskulturens glansperiode. Samtidigt med de sociale gruppers gryende klassebevidsthed søgte man at holde det folkelige fællesskab fast på en samfundsbevarende kulturel enhedstænkning, der havde det harmoniske og selvberørende menneske som personlighedsideal. Kodeordene i den borgerlige kultur blev nationaliteten, familien og subjektiviteten.

Trods alle enhedsidealere var tiden præget af det åndelige røre, som allerede var blevet sat i gang af 1700-tallets pietisme med dens læggen vægt på religionens inderliggørelse og individualisering. Kirkens enhed kunne ved 1800-tallets begyndelse i realiteten kun defineres ved dens administrative funktion som statsapparat. Præsten var blevet pålagt flere og flere administrative opgaver, som han var rettet med stor autoritet. Til gengæld var det så som så med den religiøse uniformitet, skulle det snart vise sig.

Gude blev født på et tidspunkt, hvor der var voldsom gæring i det danske kirke- og åndsliv. De gudelige forsamlinger, som senere hen tog form af de store vækkelser - Grundtvigianismen og Indre Mission - var begyndt at sætte rystelser i gang i kirke- og samfundsliv. Og det må siges at være skæbnens ironi, at Gude blev født på en egn - af biskop Mynster sarkastisk betegnet som "Det hellige land" - hvor vækkelserne slog kraftigst rod.

På Sjælland var det i Sorø Amt, at vækkelserne sporedes først og stærkest. I 1829 holdtes den første gudelige forsamling i landsbyen

Venslev i Gudes fødesogn, og snart spredtes bevægelsen ud over Øster og Vester Flakkebjerg herreder. Forsamlingerne havde en stor ven i grev Frederik Adolph Holstein (1784-1836), som i Reventlows ånd indførte nye landbrugsmetoder, udviklede landsbyskolen og i det hele taget søgte at selvstændiggøre godsets bønder. Han kom i 1820'erne under pietistisk påvirkning og stiftede bl.a. en missionsforening for grevskabet Holsteinborg.

Det var i denne store åndelige brydningstid, at Gude voksede op som søn af den lokale birkedommer, som næppe har kunnet forlige sig med bøndernes voksende selvbevidsthed. Faderen var barn af oplysningstiden, hvor det var tanken, at det først og fremmest var borgerskabet, som skulle uddannes og selvstændiggøres. Han havde modtaget sit grundlæggende vidensfundament og sine holdninger fra Borgerdydsskolen i København og stod på en vis afstand af den landbefolkning, han var sat midt iblandt.

Discipel ved Slagelse lærde skole (1829-1837)

Den 1. oktober 1829 blev den da 9-årige Gude optaget i Slagelse lærde skoles nederste klasse. Skolen havde dybe historiske rødder, idet den var udsprunget af Antvorskov klosterschule omkr. 1570.

Da Gude påbegyndte sin skolegang i Slagelse, var skolens rektor Jeppe Christensen Qvistgaard (1781-1850), som siden 1819 havde været tilknyttet skolen, fra 1826 som rektor, inden han i 1838 blev sognepræst i Aagerup-Kirkerup ved Roskilde. Rektor underviste selv i latin, græsk, hebraisk (valgfrifag) og religion. En samtidig vurderede hans evner som lærer således: kun middelmådig i sprogene, eftersom han ikke var filolog, men teolog af uddannelse, men til gengæld fortræffelig i religion: "Han forstod at fængsle Disciplenes Tanker, at vække deres Interesse, og ikke blot at danne, men ogsaa at opbygge dem ... Der er næppe Tvivl om, at han, der var en fortrinlig geistlig Taler, var langt bedre skikket til at være Præst ... Uden just at være streng som Lærer, var han dog ofte af en saa melancholsk Sindsstemning, at Disciplenes Hjerter ikke ret kunde oplades for ham"³. Man må sige: en noget tvetydig vurdering af hans undervisergerning.

Blandt de øvrige lærere ved Slagelse lærde Skole, som Gude modtog undervisning af, skal nævnes Christopher Petersen Andersen (1785-1853), der som adjunkt forestod fagene historie, geografi og tysk. Hans undervisning var hæmmet af, at han mere lagde vægt på detaljerne end på det fornødne overblik, og at han havde et meget hidsigt temperament, som gav sig udslag i, at han kunne se sig gal

på enkelte elever. Jens Hviid (1808-1837) underviste i matematik, mens Philip Andreas Torst (1799-1881) tog sig af dansk, fransk og kalligrafi.

Skolen havde traditionen tro en vis forbindelse til byens to kirker, Skt. Mikkels og Skt. Peders. Ved sidstnævnte kirke residerede Hans Bastholm (1774-1856), søn af den rationalistiske biskop, dr.theol. Christian Bastholm. I hele 44 år - fra 1802 til 1846 - var han sognepræst ved Skt. Peders kirke og ligesom faderen en ægte rationalist. Hans kristendomsforståelse byggede på eudaimonisme, dvs. læren om at personlig lykke er livets højeste mål, og at det for mennesket gælder om gennem sine handlinger at fremme dette mål.

Som præst og redaktør af byens avis var Bastholm med til at præge den offentlige mening. På grund af sygdom havde han allerede i 1825 set sig nødsaget til at ansætte en kapellan, J.P. Østrup, som snart samlede store skarer i kirken, idet han prædikede mod rationalismens tomhed og uåndelighed. Da han fem år senere flyttede fra Slagelse, søgte de vakte lægfolk til P.A. Fenger i det nærliggende Slots Bjergby eller helt ned til Holsteinborg. Fenger, som var stærkt inspireret af Grundtvig og dennes kamp mod rationalismen, holdt i 1833 en prædiken i Skt. Mikkels kirke, hvor han varmt tilsluttede sig Grundtvig.

Denne prædiken blev anledning til den voldsomme fejde, man kaldte "Den vestsjællandske krig". I avisen tog Bastholm som den første ordet imod Fenger og benyttede lejligheden til at rette et frontalangreb imod de vakte præster, som leflede for de vederstyggelige forsamlinger eller konventikler. Hans udfald resulterede i alvorlige sammenstød med en række af egnens foregangsmænd for den kirkelige og folkelige lægmandsbevægelse. Også Slagelse lærde skoles rektor, Qvistgaard, blandede sig i debatten, idet han klart tog parti for Bastholm mod Fenger.

Om den 13-årige discipel ved Slagelse lærde skole har hørt Fengers prædiken, vides ikke. Men vi må formode, at han har fulgt fejden i Bastholms avis, hvor også hans egen rektor blandede sig. I hvert fald må vi konstatere, at han i de følsomme ungdomsår be fandt sig midt i et af de kirkepolitiske brændpunkter. Hans senere ytringer om vækkelserne peger tydeligt i retning af, at han ubestridt stod mere på Bastholms - og biskop Mynsters - end på Fengers og de øvrige vakte præsters side.

Studererårene (1837-1844/46)

Sammen med fem andre disciple dimitteredes Gude i 1837 fra Slagelse lærde skole, han med den bedste studentereksamen. Han var ikke et øjeblik i tvivl om, at det var teolog, han ville være. I 1838 tog han filosofikum med karakteren laud og kunne nu hellige sig de teologiske studier. Studiet var dengang bygget op omkring forelæsningerne. Muligheden for selvstudier var ringe, da det var småt med lærebøger. Efter den af fakultetet udsendte tryksag om "Det theologiske Cursus ved Kjøbenhavns Universitet" (1831; 1838) var studietiden beregnet til tre år, hvilket var ganske urealistisk. Snarere fem år var normalstudietiden.

I studietiden boede han hos konferensråd, højesteretsassessor Stellwagen (1782-1864), som var gift med hans moster Marie. Her boede han som en søn af huset, og han bevarede livet igennem stor veneration for sin "anden far": "Han var en i ethisk og religiøs Henseende gjenemdannet Mand. Reenhed, Fromhed og Guds frygt vare forenede hos ham som hos et Guds Barn. I hans Huus kom jeg daglig, jeg fandt der et velsignet Hjem, og den stille Indflydelse, som udgik fra den faderlige Ven, blev en Deel af mit indre Liv"⁴.

Gude gav senere en karakteristik af sin studietid og af fakultetsmiljøet - og af sig selv: "Jeg anser det for en Lykke, at Universitetslivet faldt for mig i en skøn Tid, da Ideernes Verden endnu ikke var fordunklet af en politisk Perodes Skyer, og Tilliden til Idealerne endnu ikke var svækket af alskens nedbrydende Kritik".

"Ideernes verden". I 1838 tiltrådte den senere navnkundige biskop H.L. Martensen som underviser ved det teologiske fakultet. Dermed blev det den såkaldt spekulative teologi, som vandt fodfæste på fakultetet og i de dannede kredse. Den var i korthed et forsøg på at give en fuldkommen harmonisk verdens- og livsanskuelse, i hvilken - med Martensens egne ord - "Alt hvad der i Tilværelsen har Betydning - Natur og Aand, Natur og Historie, Poesi, Kunst, Filosofi - følger sig harmonisk sammen til et Aandens Tempel, i hvilket Kristendommen er det altbeherskende og altforklarende Midtpunkt".

Denne spekulative teologis enhedstænkning kom til at præge den unge Gude for resten af livet. Den udtrykte en overbevisning om, at kristendommen som åbenbaring ikke blot var forenelig med, men indbegrebet af den højeste dannelse, hvorunder hørte netop "Tilliden til Idealerne".

Det teologiske fakultet befandt sig i disse år i "Clausens og Martensens æra"⁵. Gude omtaler i sit doktorvita af de teologiske professorer kun Clausen og Martensen og nævner dem som de lærere, fra

hvem der udgik "en vækkende Beaandelse". Henrik Nicolai Clausen (1793-1877) virkede fra 1822 som professor og øvede fra starten en betydelig tiltrækning på studenterne. Hans udgangspunkt var rationalismen, som stod i skarp modsætning til den gamle lutherdom, hvilket tydeligt kom til udtryk i fejden med Grundtvig p.gr.a. hans "Katolicismens og Protestantismens Kirkeforfatning, Lære og Ritus" fra 1825. Han blev stærkt påvirket af den store tyske teolog, Fr. Schleiermacher, som besøgte København i 1833 og blev hyldet af tidens store ånder. Clausen blev stående i Schleiermacher med front mod både nyortodoksien og hegelianismen, som efter hans mening "paatager sig ved filosofisk Abstraktion at udlede Kristendommens hele Indhold... af Fornuftens Ideer"⁶.

Det blev derfor ikke Clausen, men H.L. Martensen, som kom til at spille den største rolle for Gude. Han var langt fra den eneste student, som søgte Martensens kateder. Blandt andre "disciple" kan nævnes Fr. Vilh. Andersen (senere provst i Ringsted) og B.J. Fog (senere Sjællands biskop).

Under sin udenlandsrejse 1834-36 havde Martensen i Berlin mødt Hegels filosofi, som i stigende grad optog ham, og som han allerede i studietiden i København var blevet opmærksom på. Kernen i hans tilegnelse af Hegels tænkning var "hans speculative Logik, Systemet af Tilværelsens almindelige Tankebestemmelser, der ikke vare vore subjective Tanker, men guddommelige Tanker, der gjenemtrængte og udfoldede sig i Universet ... Under Studiet af Hegel opsteg for mig Anelsen om en Anskuelse, der paa Treenighedens Baggrund opfatter Christus som Midtpunctet i Tilværelsen, opfatter Universet som et System af concentriske Kredse, der alle pege hen til den inderste Kreds, hvor Christus er, og kun i ham finde deres Forklarelse og Forstaaelsen"⁷.

Det grundlæggende i Martensens spekulative teologi er systemet, enhedstænkningen, mediationen. Det er *mediationen af modsætninger*, som er det bærende - mediationen som udtryk for *syntese og harmoni*. Al dualisme afvises skarpt. Han opererer med et universalitets- eller totalitetsbegreb, hvorfor hans teologi kan betegnes som en kristelig idealisme og humanitetsreligion. Det sande humanitetsbegreb er et kristeligt begreb - det centrale princip for kulturens og dannelsens magter. Kristendom er kultur. Ud fra denne system-, denne enhedstænkning er det hans ærinde at udvikle en kristelig videnskab (det sande), en kristelig etik (det gode) og en kristelig kunst (det skønne). Det står klart, i hvor høj grad mænd som Kirkegaard og Grundtvig kom til at stå i skarpest tænkelige oppositi-

on til Martensens teologiske spekulation.

Gude fastholdt hele livet sin begejstring for den martensenske dannelsesteologi og styrkede på det personlige plan forholdet til mesteren gennem vedholdende korrespondance. Da enhedstanken (jvf. Hegel) ikke viste sig at holde, og der snart blæste ganske andre filosofiske, teologiske og kirkelige vinde, blev Martensen og hans disciple - på trods af deres magtfulde embeder - isolerede i det åndelige miljø. En uddød slægt allerede i deres samtid.

Den 22. april 1844 - dagen før sin 24 års fødselsdag - blev Gude teologisk kandidat med karakteren Admodum Laudabilis, "i høj grad rosværdigt". Vi kender de "Qvæstioner", dvs. eksamensspørgsmål, som blev stillet til Gude: 1) Efter en Antydning af Hovedmomenterne i Bevisførelsen for Facticiteten af Christi Opstandelse at udvikle den dogmatiske Betydning af samme - 2) Hvorledes lader den Sætning, at alle Synder ere lige, sig forene med den, at der er Forskel mellem Synder? - 3) At anstille en Sammenligning mellem Spinozismen og den schellingske Naturphilosophie og vise begges Forhold til det christelige Standpunkt - 4) Ved en Sammenligning mellem den orientalske og occidentalske Kirkes Udvikling indtil det 9de Aarhundrede at eftervise begges eiendommelige Charakter - 5) 1. Cor. 12,1-13 - 6) Ps 49,6-21 aut 90⁸.

Som det fremgår, blev der ved den skriftlige eksamen givet seks spørgsmål, et i hvert af de fem hovedfag og et i en af bidisciplinerne. Karakteren fastsattes på grundlag af et samlet indtryk af præstationerne. De skriftlige opgaver læstes kun af professorerne, medens der ved den efterfølgende mundtlige eksamen medvirkede censorer, på skift udtaget af det københavnske præsteskab. Selv blev Gude senere formand for censorkollegiet og skildres i denne egen-skab som "en stille afmålt mand; men lærte man ham at kende, mærkede man et varmt hjerte hos ham"⁹.

Gude opnåede den bedste karakter - egregie blev først indført i 1847. Efter selve eksamen fulgte så aflæggelsen af den teologiske kandidated, som ikke havde nogensomhelst praktisk betydning med henblik på indgangen til præstegerningen, hvorfor den da også afskaffedes i 1870.

Studentertiden havde Gude brugt på andet end flittige studier. Som så mange andre af samtidens ungdom var han levende optaget af poesien og fik endog udgivet en lille bog med "Smaa poetiske Forsøg og Leilighedsdigte".

Efter veloverstået eksamen følte Gude sig fristet til fortsatte teolo-

giske studier, som måske med tiden kunne føre til en universitetskariere. Han var jo med sine kun 24 år for ung til et præsteembede. Universitetskariere blev det ikke til, men livet igennem var han overordentlig flittig med sine videre studier, hvilket en række udgivelser og den teologiske doktorgrad på en afhandling om nadveren, som han erhvervede i 1874, bærer vidnesbyrd om.

Lillejuleaften 1844 flyttede Gude ind på Borchs Kollegium i Store Kannikestræde. For en ringe betalt timelærer - Gude blev sommeren 1844 ansat som religionslærer på Borgerdydsskolen på Christianshavn, herom mere senere - var tildelingen af alumnepladsen et stort privilegium. Dertil kom det frugtbare og udfordrende sociale samvær med en række begavede studenter og kandidater.

Opholdet på Borchs blev for Gudes vedkommende kun af kort varighed, idet han forlod stedet 1/6-1846. Få dage senere indgik han ægteskab i Nødebo kirke ved Fredensborg med Henriette Amalie Meinig og stiftede dermed eget hjem. Så varige spor fik han ikke sat sig på Borchs kollegium.

Lærer ved Borgerdydsskolen på Christianshavn (1844-1848)

I perioden 1844 til 1848 var Gude tilknyttet lærerstaben på Borgerdydsskolen på Christianshavn, hvor hans fag naturligt nok var religion. Borgerdydsskolen var en af den række af højere privatskoler, som blev grundlagt i slutningen af 1800-tallet, fortrinsvis i København og omegn. I 1785 dannede en kreds af københavnske borgere "Selskabet for Borgerdyd", som i overensstemmelse med tidens reformivrige ånd ville skabe et uddannelsesalternativ til de latinske skoler, som efter manges mening byggede på forældede undervisningsprincipper og dannelsesidealer.

Borgerdydsskolens elever kom fra forholdsvis velstillede hjem, da der skulle betales skolepenge. Af fortegnelsen over dimitterede elever ser vi, at der var tale om sønner af provster, godsforvaltere, grossererere etc.

Nogle interessante indtryk af Gude som ung religionslærer får vi i fængselspræst Vilhelm Muncks erindringer. Munck (1833-1913), der blev student fra Borgerdydsskolen i 1850, skriver: "Det var af stor Betydning for mit Religiøse Liv, at Skolens øverste Klasser ved den Tid fik Gude, senere Domprovst i Roskilde, til Lærer i Religion. Han begyndte Timerne med Trosbekendelsen og Bøn, hvad der den Gang var noget ganske uhørt, og hans alvorlige Inderlighed gjorde trods hans Stivhed stærkt Indtryk paa mig, medens det frastødte andre. Vi beholdt ham kun en kort Tid, da han snart blev kaldet til

Præst i Hunseby. Desværre maa jeg bekende, at jeg trods min Agtelse for ham to Gange var uærlig mod ham; da det nemlig en Dag kneb med en fransk Lektie, foregav jeg Hovedpine og bad om Tilladelse til at lægge Hovedet paa Bordet, men paa Gulvet laa den opslaaede Grammatik. Gude opdagede det, og det svier endnu, at den hele Straf, han gav mig, var det sagtmodige Ord: "saa det var den Slags Hovedpine, Munck!". Den anden Gang havde vi anbragt Læreren Stol, hvis ene Ben var løst, saaledes at den, der satte sig, maatte vælte. Da det skete, spurgte Gude mig, der den Dag var Ordensdux, om jeg ikke havde vidst det i Forvejen, og jeg skammer mig endnu over mit Nei"¹⁰.

Adskillige af Gudes elever sluttede sig sidenhen til den grundtvigske bevægelse. Det gjaldt således Gotfred Benjamin Rode (1830-78, stud. 1847), hvis hjem blev centrum for de københavnske grundtvigianere. En anden elev, præsten Christian J.F. Friis (1833-1910, stud. 1851), knyttede sig til partiet Venstre og havde sympati for fri-skoletanken. En senere markant grundtvigsk præst var Hans Nicolai Holten (1829-71, stud. 1848), som i sine unge år blev grebet af Kierkegaard. I denne sammenhæng skal også nævnes Ernst Christian Richardt (1831-92, stud. 1848), som ivrigt tilsluttede sig skandinavismen. Han er først og fremmest kendt som digter, men virkede som præst i en årrække (St. Heddinge, Ørsted og Vemmetofte Kloster) for de grundtvigske idéer.

Andre af Gudes elever var præget af Indre Mission, først og fremmest J.C. Rudolph Frimodt (1828-79, stud. 1848), der blev den første sognepræst ved Skt. Johannes kirke på Nørrebro, ungdomsven til IM-høvdingen Vilh. Beck. Frimodt blev en af de første præster i København, som anslog de strenge, hvoraf IM i hovedstaden voksede. Andre støtter for IM blev Christian O. Holbek (1833-1912, stud. 1852, spr. i Snoldelev-Tune 1879-1905, bekendt med Frimodt og en af de første, der tog del i Kbh.s IMs arbejde) og Theophilus Barfoed (1831-96, stud. 1851, spr. i Tommerup 1886-96, hvor han støttede og medvirkede i IMs arbejde i sognet).

En lang række af Gudes tidligere elever gik altså helt andre veje. Enkelte holdt fast ved den kristendomsforståelse, som han havde indgivet dem, bl.a. Jens C.C. Skou (1831-1904, stud. 1849, spr. i Svindinge 1891-1904), hvis konservative evangelisk-lutherske forkyndelse, således som den f.eks. kommer til udtryk i hans "Prædiker" (1885), viser tilknytning til biskopperne Martensen og Fog.

Til denne skole kom Gude - sammen med fire andre nyansatte læ-

rere - altså i 1844 som religionslærer. Et levende indblik i hans syn på religionsundervisningen får vi gennem hans "Bemærkninger om Religionsundervisningen i den lærde Skoles høiere Classer"¹¹. I dette skrift præsenteres Gude under "Skolens Lærere" således: "Cand. theol., Lærer siden Juni 1844 i Religion i de 3 øverste studerede Classer, har 10 Timer ugentlig". Vi læser også, at skolen anvendte følgende lærebøger i religionsundervisningen i skoleåret 1846-47: Herslebs større Bibelhistorie, Balles Lærebog, Luthers lille Katekismus samt Det nye Testamente.

I sine "Bemærkninger", som er skrevet på opfordring af skolens forstander, bestemmer han indledningsvis religionsundervisningens formål som etisk. Undervisningen er en "Livssag", en "Tilegnelse og Bekræftelse af Daabens Bekjendelse". I de lavere klasser bygger undervisningen på Luthers Katekismus samt på "Meddelelse i den hellige Historie", dvs. bibelhistorie, som en forberedelse til konfirmandundervisningen og den første deltagelse i nadveren. For Gude sker der et afgørende punkt i barnets kristelige udvikling ved den første nadverdeltagelse, der betegnes som "en kjendelig Grændse, efter hvilken noget Nyt forventes at maatte begynde. Ved denne Grændse maa derfor Religionsundervisningen enten ganske standse, - eller, - dersom den fortsættes, bestemmes med Hensyn paa et særeget Formaal".

Selve grundlaget for religionsundervisningen hviler for Gude på syntesen mellem religion og kultur: "Uagtet der nu ikke i mindste Maade kan tænkes paa en bedre Christendom for de Vise end for de Enfoldige, tør det dog antages som ønskeligt, at den dannede Yngling ved sin Udtrædelse af Skolen besidder en saadan Grad af christelig Cultur, som kunde staae paa lige Trin med den i alle de øvrige Undervisningsfag erhvervede Kundskab". Der skal altså stilles krav til eleven.

Undervisningsmetoden for de ældre elever skal ikke være populært opbyggelig, men skal stile frem mod "en intellectuel-psychologisk Uddannelse". Barndommens alder er troens alder, mens ungdommens er refleksionens og selvstændighedsfølelsens. Derfor kan man ikke bare fortsætte med katekismusundervisning, men må for de ældre klassers vedkommende hæve den til en "rationel Religionslære" - uden dog at foregribe den teologiske videnskab. Teologi er "en Helligdom, som ikke taaler de Uindviedes Berøring"!

I sit teologiske og pædagogiske syn sætter Gude ikke nogen modsætning op mellem fornuft og åbenbaring: "Christendommen indeholder jo dog ikke alene de dybeste Livselementer, men ogsaa de

høieste Fornuftselementer". Som lærebog anbefaler han biskop Mynsters "Betragtninger over de christelige Troeslærdomme".

I den praktiske undervisning lægger han vægt på, at eleverne kan gengive lærebogsstoffet nøjagtigt. En fri metode med løs snak eller samtale er farlig, både for eleven og læreren, for "den fører ham (dvs. læreren) let til et religiøst Ordgyderi ... Utvivlsomt maa en saadan Methode bære Skylden for den store Indolens og Slaphed, hvormed man i nærværende Tid under Religionsundervisningen mere end under noget andet Fag maa kjæmpe. I flere Skoler er det blevet en Tradition, at man ikke behøver at læse paa Religion, at dette er Noget, som nok kommer af sig selv, og at Religionstimerne kunde benyttes om ikke til Frihed, saa i det mindste til Hviletid".

Død udenadslære er Gude stor modstander af. Han betegner det som misbrug at lade eleverne lære løsrevne skriftsteder uden at sætte dem ind i en større sammenhæng. Skriftens bogstaver kan kun forstås ud fra "levendegjørende Aand". Eleven skal på et tidligt tidspunkt lære at bruge Det nye Testamente selv. "Skal der fordres en Skrivtkundskab, da maae Disciplene selv tage Skrivten i Haanden".

3. Sognepræst i Hunseby (1848-66)

Almen orientering

Gude fandt stor glæde i sin lærergerning, men i længden var hans stilling utilfredsstillende, ikke mindst af økonomiske grunde. Han higede efter præstegerningen. I 1846 - samme år som han tog homiletisk eksamen med karakteren laud - var han blevet gift med frk. Marie Henriette Amalie Meinig (1820-94), og året efter blev deres første barn født. Forberedelserne til indtrædelsen i den gejstlige stand blev afsluttet med aflæggelse af den kateketiske prøve i 1848. Springet fra lærer- til præstegerning var iøvrigt typisk for mange teologisk uddannede adjunkter. Dels var der ringere mulighed for en teolog end for en filolog for at opnå overordnede embeder i skolen, dels var selv et magert præsteembede langt bedre aflagt end en lærerstilling.

Det bekom derfor den lille familie vel, at Gude i 1848 blev udnævnt til sognepræst i Hunseby på Lolland efter anbefalinger fra bl. a. Martensen, F.C. Sibbern og Rasmus Nielsen. At både Martensen og Sibbern kunne give deres anbefalinger, er ikke så mærkeligt, eftersom de begge havde personligt kendskab til Gude, Martensen som universitetslærer, Sibbern først og fremmest som efor for Borchs kollegium, hvortil han havde givet den unge, lovende kandidat adgang.

Grev Knuth fra det nærliggende gods, Knuthenborg, havde som kirkepatron forslagsret til stillingen, og med en så strålende buket af anbefalinger var han ikke i tvivl om at indstille Gude til embedet. Embedsbesættelsen var iøvrigt en af de sidste, der fandt sted i henhold til privilegierne af 25. maj 1671 for grever og friherrer, idet disses forslagsret bortfaldt med junigrundloven af 1849.

Den 26. juli 1848 blev Gude ordineret i Maribo Domkirke, og den 3. september samme år holdt han sin tiltrædelsesprædiken i Hunseby kirke. I den første tid måtte han leve under samme tag som sin forgængers kone, som havde ret til "nådsensåret", dvs. havde lov til at blive boende et år i præstegården efter sin mands død. Det var en ordning, der som oftest var ret ubekvem for alle parter. Præsteenken måtte rette sig efter den nye præsts vaner og uvaner. Da hun den første dag spurgte ham, hvornår han ville spise middag, svarede han: "Hvor skal jeg kunne sige det? Når jeg sidder midt i min prædiken, kan jeg da ikke sige, hvornår jeg kan spise". Da hun dog beder om et blot tilnærmelsesvist tidspunkt, siger han: "Ja, ja, vi kan jo sige mellem 12 og 4"! Det var en stor lettelse, da Gude efter nogle måneder fik sin hustru og datter ned at bo i præstegården.

Hunseby præstegård var en firlænget, stråtækt bygning, som ikke var særlig velholdt. Den brændte i 1873 og blev erstattet af et lidt kedeligt murstenshus. Gude måtte snart sande, at det at være landsbypræst var noget af en blandet landhandel. "Det er en egen Sag at være Landsbypræst. Foruden at være Præst og Sjælesørger og Theolog skal han og ved siden af nødes til at være Landmand og Kjøbmand, Møller, Bager, Brygger, Slagter, Sogneforstander, Skoleinspektør, i flere Ting Politimester, hvortil endnu kommer det mere almindelige Huusbond, Mand og Fader" (brev fra 1853).

Kort efter sin tiltrædelse indførte Gude, at der skulle holdes gudstjeneste juleaften, hvilket dengang var usædvanligt. "Julefesten udøver altid en meget velgjørende, styrkende, jeg kunde næsten sige sacramental Virkning paa mit Sind", udtalte han sidenhen. Da han var blevet domprovst i Roskilde, udsendte han to små bind, "Juleaften" (1873 og 1879), med sine juleaftensprædikener.

Embedet i Hunseby var ganske velfunderet i økonomisk henseende. Præsten var jo dengang ikke på fast løn, men måtte i vid udstrækning leve af præstegårdsjordens afkast, som var så stort, at Gude allerede i 1849 gik med planer om at ansætte en personlig kapellan på grund af det store arbejdspress - en plan, både Martensen og Monrad støttede, men som uvist af hvilken grund ikke blev til noget.

Skiftet fra timelærer i København til sognepræst i Hunseby var overordentlig stort. Var den lollandske muld fed, var der til gengæld ikke megen kraft i menighedslivet. Hunseby var ingen undtagelse. "Megen Skikkelighed og Jevnhed, men nærmere beseet tillige stor Ligeegyldighed og Sløvhed... Her existerer i Grunden til Datum ingen Menighed", som han skriver i et brev til vennen Martensen i januar 1849. Sognebørnene "leve i en traditionel Jevnhed, ifølge hvilken de vide, at de engang imellem skulle til Kirke ligesom engang imellem til Maribo".

Gude har ikke store tanker om sine sognebørns åndelige udvikling. "Endnu har jeg ikke i hele Sognet truffet paa en Mand, som har en ordentlig positiv Christendom eller Bekjendelse nogenlunde i den Betydning, hvori vi vilde ønske det. Der skal vist megen Tid til at vække en Menighed, der er falden saa grundig i Søvn i Hjertets Seendrægtighed, og hvor de Fleste neppe kunne skjelne imellem Sjæl og Legeme".

Det stift, Gude var kommet til - Lolland-Falsters - var landets mindste og yngste, oprettet i 1803 efter udskillelse fra Fyens stift. I modsætning til moderstiftet spillede de gudelige vækkelser ikke nogen særlig stor rolle i det kirkelige liv, selv om man havde to store grundtvigianske bannerførere i Jakob Chr. Lindberg (sognepræst i Tingsted på Falster 1844-57, hvor han konstant lå i stridigheder med såvel verdslige som gejstlige myndigheder) og Lars Nannestad Boisen (sognepræst i Vesterborg-Birket på Lolland 1831-75). Boisen, som var søn af det nye stifts første biskop P.O. Boisen, holdt en tid gudelige forsamlinger, hvilket skabte modvind i sognene.

Kort efter Gudes tiltrædelse i Hunseby blev Ditlev Gothard Monrad udnævnt til biskop. Han blev på sin egen selvstændige måde den nationalliberale bevægelses teoretiker, og hans udnævnelse blev da også betragtet som rent politisk. Monrad var af en helt anden støbning end forgængerne i embedet, de konservative G.P. Brammer og P.C.S. Gad. Han var særdeles aktiv som politiker i sin bispetid og tilbragte megen af sin tid i rigsdagen til stor forargelse for bl.a. Gude, som absolut ikke så på sin biskop med milde øjne.

Ej heller Monrads efterfølgere, Lautrup og Bindesbøll - sidstnævnte en kirkemand af Mynsters type, dog ikke konservativ nok for Gude og Martensen, som fandt ham for imødekommende over for tidens liberale strømninger - fandt nåde for hans øjne. "Den ellers ærværdige Mand forekommer mig mere og mere utilfredsstillende", som han skrev i et brev til Martensen 17/8-1861.

Gudes første embedstid var præget af hårdt arbejde, hvortil kom, at

han følte sig meget ensom i Hunseby. Blandt de få venner og åndsbeslægtede af familien i Hunseby præstegård var pastor Peter Bergenhammer i Maribo. Men ellers savnedes i høj grad meningsfæller blandt kollegerne. Dette forhold kan bl.a. aflæses i hans deltagelse - eller mangel på samme - i præstekonventerne.

Da Gude kom til Lolland-Falsters stift eksisterede det hensygnende "Convent for Lolland-Falsters Stift", også kaldet "det almindelige Præstekonvent", endnu. Men omkring 1850 synes dets aktiviteter at være indstillet. Det blev først kaldt til live igen i 1897.

Derimod spillede herredskonventerne en vis rolle i Gudes Hunseby-tid. I 1844 stiftedes "Nørre-Musse Herreds Gejstlighedens Convent". Ud over "de virkelige Medlemmer", som bestod af præsterne i Musse Herreds nordlige sogne (Majbølle, Toreby, Sakskøbing, Våbensted, Radsted, Vignæs og Tårs), deltog også andre præster som gæster ("hospiterende"), deriblandt F. Winther (Slemminge), P. Bergenhammer (Maribo) og Gude, som efterhånden synes at være blevet anerkendt som medlemmer. Men i 1854 udmeldte de sig af konventet i forbindelse med stridigheder omkring biskop Monrads afsættelse, som en stor del af konventets medlemmer havde beklaget. Den "Gude-Bergenhammerske konventikel" var stærkt utilfredse med Monrads politiske engagement og bifaldt i høj grad hans afsættelse. Gudes forhold til biskoppen var i det hele anspændt. I et brev til sognepræst og senere folketingsmand A.L. Krogh i Majbølle gav Monrad følgende karakteristik af Gude: "Gude er mig en complet Gaade, hans politisk absolutistisk aristokratiske Retning overveier den religiøse, og dog løfter han Hænderne i Veiret og siger: 'Jeg er reen for det Vanhellige', og kaster Skarn paa os stakkels 'Rigsdagspræster'".

Gudes mangel på tilfredsstillelse med stillingen i Hunseby kom til udtryk ved, at han gentagne gange søgte nye græsange. Allerede i 1855 overvejede han at lægge billet ind på embedet i Lyngby (det gik til grundtvigianeren P. Rørdam), men gjorde ikke alvor af det. Året efter søgte han Helligåndskirken, men kom ikke i betragtning. I 1858 forsøgte han - med Martensens velsignelse og anbefaling - at bytte embede med sognepræsten ved Garnisons kirke, men ministeriet nægtede at sanktionere denne ordning. Året efter søgte han regulært samme embede, som gik til N.G. Blædel. I forbindelse med Garnisonskirkesagen var der fra den nationalliberale presses side flere udfald mod Gude - udfald, som tog udgangspunkt i hans konfirmationstale til Eggert Christopher Knuth i september 1853 i Hunseby kirke. Man mente, at Gude i denne tale på højst upassende må-

de havde leflet for den unge greve¹².

Skuffet over alle afslagene resignerede Gude, og først i 1865 søgte han igen, denne gang i Hellested ved Spjellerup, biskop Mynsters gamle embede, på Sydsjælland. Ansøgningen må anses som udtryk for Gudes stigende desperation, for Hellested-embedet var ikke specielt velaflagt og ej heller stort nærmere den attråede hovedstad end Hunseby. Men igen blev han vraget.

Det er i grunden bemærkelsesværdigt, at Gude i sine breve til Martensen i disse år stort set intet skriver om sine skuffelser over afslagene på sine ansøgninger. Kun enkelte gange kommer hans tristesse over forholdene i Hunseby til udbrud, således i et brev til vennen i december 1860: "Ikke alene i den lange Isolation, men ogsaa i den uophørlig vedvarende Prædiken, der selv under Omstændigheder paa Landet, som forholdsviis kunne kaldes gode, alligevel ikke er Andet end en Røst i Ørken, ligger en stor Fare eller dog en Hæmmelse, en Bundethed, som kan virke ubeskrivelig trykkende. Maatte kun nogen mere Aandsfrihed være mulig til andre Arbeider, da vilde jeg hellere prædike 8 Dage end 8 Uger i Træk".

Ensom og isoleret fra hovedstaden sublimerede han sin tilværelse gennem et omfattende forfatterskab, som tog sin begyndelse i 1851 med en kritisk gennemgang af Søren Kierkegaards forfatterskab. Senere fulgte en række større artikler om kirkekatekisationen (1854), konfirmationen (1855) og et af tidens store kirkepolitiske spørgsmål, kirkeforfatningssagen (1857).

Skriftet om Kierkegaard

Gudes første større Hunseby-studie var som nævnt "Om Magister S. Kierkegaards Forfatterskab. Iagttagelser af en Landsbypræst" (Kbh. 1851). Det er ikke hans hensigt med dette lille skrift, som ejendommeligt nok er udgivet uden forfatternavn, jvf. kritikken af Kierkegaards pseudonymitet, at give en skildring af Kierkegaards forfattervirksomhed i sin helhed. Alene ved dets vældige omfang og produktivitetshurtigheden har han "taget et saa langt Forspring for Kritiken, at den ikke har kunnet indhente ham". Det, som er Gudes ærinde, er mere beskedent: at knytte nogle kritiske kommentarer til Kierkegaards "Om min Forfattervirksomhed", som udkom den 7. august 1851. Han har således været hurtigt ude med sine kommentarer.

Gude er ikke uden beundring for Kierkegaards forfatterskab, der indledningsvis betegnes som "en sprudlende Kilde, udsprungen af et virkeligt Dyb", "en frisk og styrkende Drik, som er bedre end den,

der nu almindeligviis bliver tilbudt, her kan man aande frit midt under dette kjedsommelige aandeløse politiske Væv, som man nu maa høre og læse allevegne, fordi det er bleven formelig organiseret".

Synet på demokratiet og Junigrundloven er Gude og Kierkegaard på grundlæggende punkter fælles om. Begge betragtede de året 1848 som den store "Katastrophe", dvs. en ulykke og et afgørende vendepunkt. De var tilhængere af en absolutistisk statsform og modstandere af demokrati.

I 1848 var Kierkegaards holdning til kirken positivt forsvarende, fordi kirken var i modvind. I 1850, efter "Katastrophen", var hans dom negativ, dels fordi han mente, at gejstligheden bar en væsentlig del af ansvaret for begivenhederne i 1848, dels fordi statskirkeinstitutionen ikke ville indrømme, at dens kristendomsforkyndelse var harmoniseret med den herskende dannelseskultur og eksistentielt uforpligtende. Kirken skulle efter hans mening have stået fast i "en indbildsk, opblæst, forvildet Tid, hvor alle og Enhver vil fuske i at være Reformator". Han var statskirkens mand og gik imod de nationaliberales krav om trosfrihed, fordi han mente, at kun meget få mennesker er i stand til at bruge en sådan frihed og "staae absolut ene, ene med Gud". Man henfalder let til religiøse "Partier".

På væsentlige punkter var der altså sammenfald i Gudes og Kierkegaards syn på demokratiet og en forudelse af statskirkens opløsning i "partier" og "retninger". Men det er klart, at hvor Gude godt kunne følge Kierkegaards demokratikritik, så måtte han senere tage markant afstand fra "kirkekampen" med det uforsonlige angreb på Mynster og - ikke mindst - Martensen.

Efter disse indledende bemærkninger vender vi tilbage til en gennemgang af Gudes Kierkegaard-bog. Han betegner det som et afgørende punkt, at Kierkegaard nu har aflagt sin "pseudonyme Maske" (jvf. "Opbyggelige Taler", "Kjærlighedens Gjæringer" og "Christelige Taler") for derefter at koncentrere sig om en kritik af hans metode: det majeutiske princip (majeutik = jordemoderkunst), "denne fra Socrates af berømte Methode", som ifølge Gude ikke rettelig lader sig anvende *i forhold til det kristelige*. For metoden er næppe tilstrækkelig til at fremkalde "den christelige Bevægelse", som i egentlig forstand må forstås som en bevægelse, ikke *henimod* det kristelige, men som "Bevægelsen *indenfor* det Christelige selv fra dets første Begyndelse til dets sidste og høieste Fuldendelse".

Spørgsmålet for Gude er, om man i dét at blive kristen og *vedblive* at være kristen skal sætte sin lid til "jordemoderkunsten" eller til Herren. "Kan Maieutiken ikke hjælpe mig længere end til det 'at bli-

ve Christen' i Betydning af 'at blive opmærksom paa det Christelige', da er den en upaalidelig Hjælp, som forlader mig og lader mig i Stikken ... Derfor troer jeg, det er sikkrere at blive Christen ved den Hjælp, som kommer fra Herren, ved Guds Naade, thi den vil ikke forlade mig". Kierkegaards metode røber mangel på tilstrækkelig tro på det kristeliges egen kraft, hvorfor han ved anvendelse af maieutikken vil komme det kristelige til hjælp ved *kunstige midler*. Der er det grundlæggende galt ved denne metode, at majeutikken beror på den forudsætning, at spiren til sandheden allerede er nedlagt i enhver sjæl; men det er en fornægtelse af, at den afgørende vej til sandheden er ved Guds nåde, ved *åbenbaringen*. Den sokratiske ikke-viden forsvinder i åbenbaringens lys; "den simpleste Troende er mere og veed mere end Oldtidens eenfoldige Vise".

Gudes næste argument imod den sokratiske metode anvendt på det kristelige er, at hverken Kristus eller apostlene har anvendt den. De brugte ikke den indirekte metode, men ganske anderledes klar tale. Når Kierkegaard selv indrømmer, at hans ærinde - hans "Meddelelse i Reflexion" - består i at ville *bedrage ind i det sande*, så indrømmer han også sin metodes fejlagtighed. Og når han hævder, at "man ikke reflecterer sig ind i Christendom, men man reflecterer sig ud af Andet og bliver eenfoldigere og eenfoldigere, Christen", så tillægger han i virkeligheden refleksionen en utilbørlig stor indflydelse på dét at blive kristen. Så må konklusionen jo være, at "hele Forfattervirksomheden er lagt an paa de reflecterende, de saakaldte tænkende Christne, og altsaa skulde give en Slags Christendom for Dannelsen, navnlig for den nærværende Tids Reflexions-Dannelse ... Men i saa Fald synes den ædle Forfatter selv at være noget hildet i den Tidsaands Reflexion, som han bekjæmper". Det er ifølge Gude en sækularisering og forfalskning af Guds Ord at lade det modernisere til fordel for "en halvphilosophisk og reflecterende Dannelse, der stundom synes at gjælde mere eller dog at gjælde Noget ved Siden af det Guddommelige".

Overfor Kierkegaards tale om refleksionen sætter Gude Guds Ord i Den hellige Skrift, som "finder Indgang hos dem, der ere af Sandheden, hvad enten de høre til Dannelsen eller til Almuen". Gude anklager Kierkegaard for at være "Tusindkunstner i Dialectik", og at hans anerkendelse skyldes "den aandrige, idelig med Humor og Vitigheder fyldte Reflexion, den i det Religiøse tilsatte Ingrediens af æsthetisk Verdslighed, hvorved de (hans skrifter) synes at tilbyde en snildere og finere Christendom end den almindelige". Overfor dette sætter han "Simpelheden" som "det reneste Udtryk for Sandheden".

Dernæst kritiserer han Kierkegaards kirkesyn, idet han bebrejder ham for ikke at tillægge menigheden stor betydning. Når Kierkegaard idelig fremhæver "hin enkelte", så betyder det, at han sætter fællesskabet, i denne sammenhæng menigheden, lavere. Men for Gude er det væsentligt at fremhæve, at Helligånden er nærværende i *menigheden*.

Sluttelig retter han kritik imod Kierkegaards "opbyggelige Tale", prædiken, som alene er *bodsprædiken*, hvilket er noget andet og mindre end "den rette christelige Prædiken". Bodsprædiken er - hvor rensende og nødvendig den end kan være - af negativ art: "hvorledes Livet ikke skal være" - mens ægte evangelisk tale er af positiv art: "hvorledes Livet skal være". Grunden til Kierkegaards manglende forståelse for menighedens fællesskab og ensidige læggen vægt på individet er ifølge Gude, at han hviler i et indre kald og ikke anspores og understøttes af et ydre.

Gudes Kierkegaard-skrift er fra før den såkaldte "kirkekamp", som Kierkegaard førte mod kirken i 1854-55. Tonen i skriftet er kritisk, men ikke ensidigt negativt afvisende. Sidenhen blev den skærpet til det fuldstændigt afvisende. Som mesteren måtte også disciplen vende sig skarpt imod Kierkegaard. I brevvekslingen med Gude får vi et indblik i Martensens animositet mod Kierkegaard. "Dette Mske er jo aldeles hensynsløs, og efter hvad nu er passeret, behøver han jo heller ikke at genere sig, men kan uden at synke dybere i Agtelse betjene sig af hvilket som helst Middel for at Skade sine Modstandere" (11/1-1855). "Kgds sidste utroligt fanatiske og i pøbelagtigt Raseri affattede Artikel har De maaske ikke havt Leilighed til at læse. Den er saadan, at man maa bedrøves over hans Sjælstilstand" (2/2-1855). "Idag er da Kierkegaard bleven begravet fra Frue Kirke med et stort Følge (Fuld Musik! Ironie!). Noget saa taktløst fra Familiens Side som at lade ham begrave paa en Søndag, midt imellem to Gudstjenester, fra Landets Hovedkirke, kjender man neppe Magen til" (18/11-1855). Desværre findes brevene fra Gude til Martensen ikke for denne periode.

Bogen om Irvingianismen. Kirke- og menighedssyn

Gudes største og mest grundige afhandling fra Hunseby-tiden var "Irvingianismens Betydning i vor Tid", som udkom i 1859 - et omfattende værk, som vidner om Gudes akademiske ambitioner. Irvingianismen var en af tidens mange kristne sekter, som Gude underkastede en kritisk behandling.

Af brevvekslingen mellem Martensen og Gude kan vi følge skrif-

tets tilblivelse. Gude havde i sommeren 1857 besøgt Berlin og her mødt Charles T. Bøhm (1812-60), en mand af dansk afstamning og en af Irvingianismens "evangelister", af Martensen betegnet som "en vakker opvakt christelig Mand", men med "et falsk System", dvs. en forkert teologi. Selv interesserede Martensen sig en del for Irvingianismen og glædede sig over, at Gude agtede at skrive en bog om fænomenet. Da bogen var udkommet, skrev han til Gude, at "Det har glædet mig paa flere Steder at finde Præster, der med levende Anerkjendelse have læst Deres Bog om Irvingianismen og udtalt det Vigtige og Ønskelige i, at en Mand som De kunde komme til Kbn." (brev af 18/6-1859). Vi husker, at Gude netop i disse år var meget interesseret i at forlade det landlige og isolerede Hunseby til fordel for dannelsens højborg i hovedstaden.

Anledningen til skriftet var en anmodning fra føromtalte Charles Bøhm til Gude, om han ville læse korrektur på hans bog "Om Tidernes Tegn og vor Herres Jesu Kristi anden Tilkommelse". Trods sit personlige kendskab til Bøhm afviste Gude denne anmodning, da han ikke kunne have "nogetsomhelst Andeel eller Medvirkning i en Forberedelse, der snart eller seent vilde kunne føre til en Kamp imod det Kirkesamfund, hvortil jeg baade efter mit Tjenerforhold og mit Overbeviinsningsforhold er knyttet". I stedet har Gude villet give en grundig gennemgang og kritik af Irvingianismen, som han betegner som "et af de betydeligste Phænomener i den nyere Tids Kirkehistorie".

I bogens første kapitel gennemgår Gude Irvingianismens historie, dels efter dens egne skriftlige kilder, dels efter andres iagttagelser. Med hensyn til det første må han ud fra bevægelsens egentlige hovedskrift, det såkaldte apostelkollegiums Testimonium fra 1837, konstatere, at det er yderst begrænset, hvad der her gives af faktiske oplysninger. "Den hele Meddelelse er holdt i dunkel Almindelighed", skriver han. Testimonium nævner, at bevægelsen er opstået, efter at en skotsk præst har fået en overnaturlig, overmenneskelig åbenbaring om en kristen enhedskirke, og at bemeldte præst har dannet sin egen menighed i London.

Historien om Irvingianismens nærmere oprindelse må derfor søges andetsteds, nemlig hos bevægelsens øjenvidner. Af disses skrifter - Michael Hohls "Bruchstücke aus dem Leben und den Schriften Irvings" og Robert Baxters "Narrative of Facts" - fremgår det, at bevægelsen har taget navn efter den skotske præst Edward Irving (1792-1834), der i 1822 blev ansat ved det skotske kapel i London. Han var en stor oratorisk begavelse, der snart samlede store, begej-

strede skarer i sin kirke. Opflammet af den store tilslutning oprådte han snart "uden Tilbageholdenhed" som en anden Johannes Døberen, "som en Elias og Bodsprædikant i en sædelig Ørken, og begyndte snart i den fulde Følelse af dette Kald at udsende Bandstraa-ler til Høire og Venstre imod alle bestaaende Skikke og Misbrug i Kirke, Stat og Skole". Sine udfald samlede han siden i skriftet "Guds Orakler, i fire Taler; den tilkommende Dom, en dogmatisk Betragtning i ni Dele".

I 1832 blev Irving afsat som præst i den skotske kirke på grund af sin lære om Kristi natur, hvor han fremhævede Kristi syndige menneskenatur. Efter afsættelsen prædikede han forskellige steder, indtil en bankier ved navn Drummond skaffede ham midlerne til at oprette sin egen menighed i London. Irving døde kun to år efter, i 1834, hvorefter menigheden fortsatte under ledelse af de 12 "apostle", som han selv havde udnævnt til at efterfølge ham.

Om menighedens nærværende tilstand oplyser Gude, at de største forsamlinger findes i Basel og Berlin, med mindre samfund i de preussiske provinser og i omegnen af Marburg og Augsburg. Udenfor Europa har bevægelsen ikke slået rod, og i det hele taget er Irvingianismen ikke i voldsom fremgang. Gude nævner ikke noget om de danske forhold. Det må derfor her tilføjes, at den katolsk-apostolske kirke, som snart blev bevægelsens officielle navn, kom til Danmark allerede i 1838. I 1861 grundedes den første egentlige danske menighed i København.

Efter disse historiske oplysninger går Gude nu over til en grundig behandling af Irvingianismens lære. Han koncentrerer i det følgende sin analyse om tre hovedpunkter: om apostolatet, om Herrens tilkommelse og om kirkeforfatning og kultus.

Irvingianismens første hovedpåstand er, at den har genoprettet det sande apostolat. Gude påviser imidlertid, at denne påstand er uden historisk og bibelsk grund. Apostlene er i nytestamentlig forstand de mænd, som blev kaldede af Kristus selv. "Men de nye Apostle (c: Irvingianerne) ere ikke kaldede umiddelbart og personligt af Christus selv, de ere ifølge Irvingianernes Tro kaldede af den Hellig Aand, som igjennem deres Propheter har tillagt dem Navn af Apostle". Dette åndsapostolat er intet andet end en "fix Idee".

Det andet af den katolsk-apostolske kirkes grunddogmer er læren om Herrens genkomst, som bygger på de eskatologiske forventninger. I gennemgangen heraf bygger Gude på Bøhms skrift, "Schatten und Licht in dem gegenwärtigen Zustande der Kirche". Forventningen om Kristi genkomst hviler helt klart på nytestamentlig kristen-

dom, men Irvingianismen har gjort denne forventning til "den eneherkende Tanke i den hele hellige Skrift". Hertil føjer Gude, at de første apostle næppe ventede Kristi genkomst i deres levetid, "hvad man ofte feilagtig har antaget".

Irvingianerne ser tegn i tiden på, at Kristi genkomst er umiddelbart forestående. "Startskuddet" var den franske revolution i 1789 - "det forfærdelige Forspil paa den Ødelæggelse, der forestaaer Christenheden". Denne "Advarsel" er sidenhen fulgt op af den nyere filosofi, som i grunden udsprang af ægte sandhedssøgen, men som er blevet perverteret til panteisme, ateisme og materialisme. Hvor meget Gude end kan bifalde kritikken af samtidens opløsende tendenser - dem indrømmer han gerne! - så ser han dem dog ikke som utvetydige tegn på Kristi genkomst. Alle disse tegn har "en langt simplere historisk Forklaringsgrund".

Gude kan ikke tilslutte sig Irvingianernes lære om et jordisk sejr- riges grundlæggelse efter Kristi genkomst. Han afviser læren om en synlig magtåbenbarelse. Således er opstandelsen ikke at betragte som "en verdslig Triumph". Den er ganske vist en virkelig, historisk begivenhed, men den lader sig ikke historisk bevise. På tilsvarende måde begynder Kristi genkomst ikke som en synlig, historisk påviselig magtåbenbarelse, men snarere som en usynlig "andelig Gjenkomst".

Irvingianerne ejer ikke tålmodighed med hensyn til Guds fulde frelserværk. Med deres genkomstlære ringeagter de de nærværende opgaver i kirkens historiske verdensforløb. Skriften fortæller os nemlig, at "vi ikke holde os for gode til at stride den nærværende Strid, og at vi ikke heller skulle trække os tilbage fra at taale Modsigelserne og Vanskelighederne i den folkekirkelige Opgave, da dog denne selv er et Forbillede, vistnok et ringere og ufuldkomment, men dog et Forbillede paa det, som forventes opnaaet med Hensyn til Verden i Seiersriget selv". Netop dette er Gudes grundsyn i spørgsmålet om Kristi genkomst: at vi som kirke og menighed vel skal leve i forventningen om Gudsriget, men at vi ikke kender tidspunktet for dets udbrud og derfor skal være jorden tro så længe. Vi lever nemlig stadigvæk i "Evangeliets Tid, Herrens første Tilkommes Tid, hvor vi skulle arbejde vor Andeel af Kirkens historiske Dagværk, der allevegne tilsigter at forberede Folkene paa dets Fuldendelse". Dette er præstens opgave som kirkens tjener og evangeliets forkynder: at udvise "mere Troskab og Aarvaagenhed end den, der viser sig i at trække sig ud fra dette Babel af Vanskeligheder, og i sikker Forventning om at Herren nu vil komme og løse dem, ind-

skrænker sig til at holde Adventsprædikener".

Som kristen kan man ifølge Gude henfalde til falsk sikkerhed på to måder: enten ved ikke at forvente Kristi genkomst og dermed dommen, eller også at den skal komme straks eller til en af menneskers fastsat tid. Men vi kender jo netop ikke tidspunktet.

Det tredje punkt, som Gude tager under kritisk behandling, er Irvingianernes kirkeforfatning og kultus. Det særegne ved deres kirkeforfatning er deres firfoldige embede: apostlenes, profeternes, evangelisternes og hyrdernes (jvf. Efes. 4,11-13 og 1. Kor. 12,28). Irvingianernes kirkekritik er markant, idet de påstår, at der hidtil ikke har eksisteret nogen sand kirke. Rigtig er deres påpegelse af, at den kristne kirke ikke længere er én, men er delt op i en række konfessioner, som ofte står særdeles fjendtligt overfor hinanden. Derfor kan de sige, at kirken hverken er hellig, almindelig eller apostolisk. Årsagen til den sande kirkes opløsning - som altså ikke har eksisteret siden apostlenes dage - forklares for det første med, at det oprindelige apostolat gik ind. Dernæst med kirkens politisk-hierarkiske organisation under kejser Konstantin, videre med den romerske kirkes tilblivelse og endelig med reformationen, hvor kirken lod sig underkaste af staten, blev lammet i sin virksomhed og nu er opløst i sekter.

Dette historiesyn er i udpræget grad pessimistisk, fordi det betragter den historiske udvikling som "en tiltagende Forvirrings- og Forværringsproces". Gude afviser en så ensidigt pessimistisk betragtningsmåde, men han står lige så afvisende over for den i tiden fremherskende optimistiske verdensanskuelse, som ignorerer det ondes magt.

Som lutheraner må han afvise Irvingianernes kritik af reformationens kirkeforfatning, som vel er svag på flere punkter, "men Kirkeforfatningen er ikke og skal ikke være os Hovedsagen, hvad Irvingianismen idelig vil gjøre den til". Hovedsagen er den lutherske lære om retfærdiggørelse ved troen alene.

Med hensyn til Irvingianernes kultus finder han ikke nogen profetisk inspiration, men derimod en god blanding af den anglikanske og den ældste græske kirkes liturgier. Deres sakramentforståelse udsætter han for en hård kritik. I behandlingen af nadveren viser han, at det er et emne, som interesserer ham særligt, og som han i årevis har studeret indgående. Irvingianernes påstand om, at offertanken er fuldstændigt forkastet i den lutherske nadverforståelse, må han pure afvise. De har ikke forstået sondringen mellem sonofferet og takofferet. Der er to sider af nadveren, som må holdes adskilt: det sakra-

mentale, som er Guds gave til os i nadveren som det virkelig nærværende, og det sacrificielle, som er menighedens takoffer. Gude medgiver gerne, at det sidste - menighedens nadverbevidsthed - godt kunne trænge til at blive løftet op på et højere plan i Folkekirken.

Han afviser endvidere Irvingianernes læggen vægt på det liturgiske element i gudstjenesten, som må skyldes påvirkning fra den anglikanske kirke. At betragte det liturgiske som hovedelement fører let til "tom Ceremonietjeneste". Liturgi er for de fuldkomne. Men flertallet af menigheden behøver altid "at ledes og drages, at opdrages og føres", hvorfor prædikenen er et uundværligt element i gudstjenesten - i god overensstemmelse med luthersk gudstjenesteforståelse. "Liturgie kan ikke være dem nok, og Skriftordet kan ikke heller være dem nok; det maa sættes i Bevægelse for dem, at de selv kunne sættes i Bevægelse derved; de maa føres til Gud ved Ordets Forkyndelse. Det er heri, at den evangeliske Kirke har beviist sin Omsorg for Folkene, det er heri at dens rette Tjenere have beviist en utrolig Flid, et sacrificielt Arbeide, en virkelig Opoffrelse".

Prædikenen skal på ingen måde ringeagtes, ej heller dåben. Irvingianerne anerkender vel dåben i teorien, men ikke i praksis, skriver Gude. De betragter den som utilstrækkelig, hvorfor de har indført et supplerende, dem særegent sakramente, den apostoliske håndspålæggelse, som imidlertid ikke kan siges at have sin grund i de "virkelige" apostle, og som i sammenhæng med dåben er en fri opfindelse.

Efter at have foretaget en sammenligning med genstanden for sin bog og Montanismen, en asketisk-eskatologisk vækkelsesbevægelse i Lilleasien fra midten af det 2. årh., vender Gude sig i bogens slutning til Irvingianernes forhold til reformationen, som de skulle være afgjorte modstandere af. Han ser i det hele taget mange fjender af den lutherske kirke - fra "de aandløse Secters Nyhedssyge" over "Katholicismens stigende Magt" til "de nyere Regieringer", som ikke fatter den evangeliske kirkes grundsætninger og derfor forsømmer deres ansvar for kirkens styrelse.

Gude langer i dette afsnit generelt ud efter bevægelser i tiden, som han ikke bryder sig om. Om "det kierkegaardske Røre" skriver han - idet han gentager sin indvending mod Kierkegaards menighedsforståelse fra 1851-bogen, dog i en langt skarpere tone - at Kierkegaard ligesom Irvingianismen "udslettede atten Aarhundreders ... Kirkehistorie, og fordrede et nyt christeligt Ideal, som han dog ifølge sin egen fuldkomne Afsondring fra Kirke, Menighed og Historie var ude af Stand til at bestemme eller paavise, en sublimere og fine-

re Christendom end den virkelige, en Christendom for Studenter og Idealister eller enkelte omsværmende Lægprædikanter". Den hellige Skrift forklarede han "meget eensidigt og uevangelisk" efter sin platoniske læremåde, jvf. hans majeutiske metode. Den retfærdiggørende tro i Kristus af Guds nåde er slet ikke behandlet i forfatterskabet. Han betragter Kierkegaard som et fænomen, der udspringer af "den nyere Opvækkelsesepidemie", der prædiker lov og ikke evangelium. De gudelige forsamlinger var og forblev for Gude en vederstyggelighed.

Nej, folkekirken står som en nødvendighed, som udspringer af det virkelige liv, ikke det selvdannede fuldkommenhedsideal, som både Kierkegaard og Irvingianerne repræsenterer. Gude frygter for, at der i denne fuldkommenhedslære skjuler sig "en hemmelig, men ikke mindre hovmodig Pelagianisme, som sætter Mennesker i Fare for at gribe efter en Frelse og Seier, der skulde være mulig ved et Mirakel uden Ydmygelse, og sætter sig selv i Fare for en ubevidst Jesuitisme, der mener at kunne retfærdiggjøre sine forsigtige, forbeholdne, tilslørede Meddelelser med Skaansomhedshensynet til de Andres Ufuldkommenhedstrin". Vildfarelsen består deri, at mennesker vil sætte sig på lige trin med Kristus i "Efterfølgelsen".

Således slutter Gudes bog om Irvingianismen med en grundlæggende kritik af bevægelsens teologi og kirkesyn. I sine kritikpunkter er han i fuld overensstemmelse med sin læremester, H.L. Martensen, der i sin omfangsrige gennemgang af Irvingianismen i "Af mit Levned" (1882-83) på den anden side synes at hente nyttigt skyts i Gudes bog, som han da også henviser til. I sine erindringer skildrer Martensen iøvrigt en konflikt med de danske Irvingianere, som bestod i, at disse - til trods for, at de havde oprettet deres eget kirkesamfund, klart adskilt fra Folkekirken - "begjærede Daab og Altergang i Folkekirken". Som biskop forbød han denne praksis ud fra den betragtning, at "Folkekirken kan ikke indlade sig paa Union med dem, der vrage Folkekirken".

De religionspædagogiske skrifter. Bibelsyn

Ved siden af de forskelligartede teologiske skrifter står hans religionspædagogiske skrifter, som vidner om den interesse for religionsundervisningen - såvel i skolemæssig som i kirkelig sammenhæng - som han nærede hele livet igennem. Som vi har set, begyndte det allerede i Københavnertiden med hans "Bemærkninger om Religionsundervisningen i de lærde Skoler". At også kvaliteten af *konfirmandforberedelsen* stedse lå Gude meget på sinde, viser hans enga-

gement i debatten angående et rigsdagsforslag om konfirmationsafholdelse to gange om året. Om dette emne skrev han en længere artikel i Berlingske Tidende 20/3-1855.

Forslaget, som netop var videresendt til 2. behandling i tinget, var blevet fremsat af overretsassessor, folketingsmand Niels Møller Spandet, der ønskede at slække på forberedelseskravene til konfirmationen til gavn for "mange Smaafolk". I Københavns Præstekonvent drøftede man netop på denne tid de store problemer i hovedstaden med den mangelfulde konfirmationsforberedelse og den ringe kontakt mellem præsten, børnene og deres forældre¹³. Spandets forslag gik ud på, at der i alle landets kirker *skulle* afholdes to årlige konfirmationer, mens den hidtidige ordning var, at man på enkelte steder, hvor menighederne var meget store, *kunne* afholde to.

Gude betegner forslaget som "fordærveligt". Hvis forslaget går igennem, betyder det, at forberedelsestiden kun bliver 1/2 år. Og det er for lidt. Når man forlanger, at katekumenerne, dvs. her konfirmanderne, skal slippe så let om ved det som muligt ved at indskrænke undervisningen til det absolut minimale, så kaster man vrage på "den christelige Underviisnings Natur, at den maa stræbe efter et Maximum". Tro og kundskab kan aldrig blive for stor. Konfirmationen er jo ikke kun den dag, hvor børnene fremstilles i kirken. Den er først og fremmest undervisningen, det forberedende "Cursus i Christendom".

Han ser derfor forslaget som en sikker vej til at udbrede mere "Skinchristendom" og til at svække "Christendommens Grundlæggelse i Folkets Ungdom". Hans konklusion er derfor, at selv om der måske i nogle befolkningskredse kunne være stemning for forslaget, så må det på det bestemteste forkastes, for ganske vist er præsterne menighedens tjenere, men de er også Herrens tjenere, og det betyder, at de ikke blot har "Ansvar for Menighedens Ønsker og Længsler, men et endnu større for Herrens sag, at de udføre den med Sandhed og Troskab".

I sammenhæng med konfirmationsspørgsmålet havde Gude allerede ytret sig om spørgsmålet om kirkekatekisation, ligesom han senere blev involveret i en decideret religionspædagogisk fejde. I det følgende skal vi se nærmere på hans skrift "*Om Kirke-Katekisationer*", som blev optaget i "Nyt Theologisk Tidsskrift" 1854.

Ved *kirkekatekisation* forstås en læreprædiken, efterfulgt af en form for overhøring af den voksne menighed i kirken. Begrebet var ikke Gudes opfindelse, men havde sin grund i Pietismen. Endog rationalisten Bastholm foreslog i sit "Forsøg til en forbedret Plan for

den udvortes Gudstjeneste" (1785), at katekese burde træde helt i stedet for prædiken på landet.

Spørgsmålet optog Gude meget, idet han beklagede, at "Kirke--Katechisationen mere og mere gaaer af Brug, og at denne Kirkens høist vigtige og nødvendige Læregjerning er kommen i Forfald". Derfor stillede han konkrete forslag til en styrkelse af denne del af kirkeembedet. Med sin biskops tilladelse havde han således siden sommeren 1849 afholdt 6 katekisationsgudstjenester hvert år.

Biskop Brammer, der kun virkede i kort tid i stiftet (1843-45), var også meget optaget af pædagogiske spørgsmål og havde skrevet en længe benyttet bog i pædagogik. På sine visitatser havde han bemærket, at der burde lægges mere vægt på katekisationerne som "et Middel til kristelig Oplysnings Fremme" (skr. til kancelliet 19/3-1845). Han yndede selv at holde bibellæsninger i kirken for at knytte et stærkere bånd mellem præst og menighed.

Gude begrundede kirkekatekisationens nødvendighed med menighedens manglende skriftkundskab. Selv om prædiken står højere end katekisationen, så har denne mange fordele. For det første kan der opnås en "Indpræntelse af det doctrinære Element". For det andet gøres Guds Ord mere tilgængeligt for menigmand. For det tredje opstår der en "Wexelvirkning imellem Prædikant og Tilhørere, hvorved man kan forvise sig om, at Menigheden befinder sig i en Selvvirksomhed".

Katekisationen skal være rettet mod alle i menigheden, men må ikke have karakter af eksamen. "Der maa ikke være Spor af Fordringer til en stringent examensmæssig Nøiagtighed i Besvarelsen. Endnu mindre ligefrem Afviisning af utilfredsstillende eller urigtige Svar, Irettesættelser, Paamindelser, mindst til den Enkelte". Stemningen skal være "lys" og "kraftig". Desværre findes der ingen vidnesbyrd om, hvordan Gudes katekisationer har virket på menigheden i praksis.

I årene 1862-63 kastede han sig ud i en religionspædagogisk debat i "Evangelisk Ugeskrift". Debatten begyndte i november 1862 med hans artikel, "Et pædagogisk Misgreb", som var foranlediget af et nyligt udgivet skrift, "Tillæg til de bibelhistoriske Lærebøger. Til Bibelkundskabens Fremme" af H.B. Bohr, sognepræst i Olsker-Allinge.

Flere gange under debatten om religionsundervisningen kommer Gudes konservative bibelsyn til udtryk. En begyndende historisk-kritisk eksegese havde han allerede mødt i sin studietid, jvf. D.F. Strauss' "Leben Jesu" (1835) og F.C. Baur's bog om den kristne gno-

sis. Begges historisk-kritiske bibelforskning påvirkede de københavnske fakultetsteologer, som ganske vist i første omgang forsøgte at afvise den "mythiserende Fortolkning", men som i længden ikke kunne holde stand.

Også på dette punkt var fakultetsteologien fra 1860'erne i defensiven. Syntesen - enheden af humanitet og kristendom, som Martensen advokerede for - brød i disse år sammen. Men midt i denne rivende udvikling holdt Gude stand! Han holdt fast på sin dannelsesteologi og lod sig ikke rukke af tidens storme. Hans tilværelsestolkning vedblev med at være udpræget harmonisk. Der er ingen modsætning mellem åbenbaringens og naturens Gud. Bibelens ord er derfor ikke bare tros-, men verdenssandheder. De er ikke "kløgtigt udtænkte Sagn", men øjenvidneberetninger om ting, som faktisk er sket.

Med sit angreb på Bohrs bog får vi netop indblik i Gudes konservative bibelsyn. Han er stærkt kritisk overfor Bohr, som bygger sit skriftsyn på en "paa reent rationalistiske Forudsætninger grundet Videnskab". Bohr begår nemlig den grove fejl at fremlægge bibelkritikkens højst usikre resultater, som om de var pålidelige dogmer, og så ovenikøbet i en populariseret udgave, beregnet på disciplene ved landets lærde skoler.

Gude vil ikke anerkende bibelkritikkens resultater som faste og sikre. Bibelkritikken er i stadig bevægelse, og de resultater, som for tyve år siden blev regnet for gode varer - nemlig vel sagtens på den tid, da Bohr selv studerede teologi - har ikke kunnet modstå en efterprøvelse. Gude mener, at det er pædagogisk forkert at indvie skoleeleverne i "trættende" og "uforstaelige" hypoteser om f.eks. affattelsestidspunkterne af de bibelske skrifter. Ej heller er det befordrende for elevernes forståelse og interesse for faget at så tvivl om, hvem der har forfattet dem. Han benægter ikke den historisk-kritiske forsknings adkomst til Den hellige Skrift, men han benægter, henviende til Luther, at teologiske undersøgelser og spidsfindige problemstillinger skal optage skoleundervisningen.

Bohrs lære om Den hellige Skrifs inspiration finder Gude "højest tarvelig". Han tilbageviser med flere eksempler Bohrs påstand om, at de bibelske forfattere i sager vedrørende denne verdens anliggender ikke på nogen måde stod højere end deres samtids alvorlige og tænkende mennesker. Og hans konklusion er, at han absolut ikke kan anbefale Bohrs "Tillæg til de bibelhistoriske Lærebøger" som skolebog. Dertil er der alt for stor usikkerhed i de hypoteser, som fremsættes. Det er en grundlæggende fejl, at en bibelsk litteraturhi-

storie sættes i stedet for den bibelske historie selv. I spørgsmålet om den historisk-kritiske forsknings berettigelse er der imidlertid en vis uklarhed at spore hos Gude, når han på ét sted ikke vil nægte forskningens adkomst til Den hellige Skrift, men et andet sted med stærke ord benægter, at den bibelske litteratur skal undersøges på samme vilkår som al anden litteratur: "Det er overhovedet ikke muligt at forklare den hellige Litteratures Oprindelse i Analogi med den profane Litteratures, et Misgreb, som er kommen i Svang ved Isagogikken og Bibelkritikken".

Martensen læste Gudes artikel "med Samstemning" (brev af 30/12-1862). Bohr derimod ilede med en imødegåelse af kritikken i en republik i "Evangelisk Ugeskrift" i januar 1863. Han vil ikke gå med til, at hans fremstilling bygger på forældet bibelkritisk forskning, men indrømmer gerne, at han har tilsidesat den kirkelige tradition i spørgsmålene om forfatter, kildernes pålidelighed etc. I selve hovedspørgsmålet, om det pædagogisk rigtige i at delagtiggøre eleverne i bibelkritiske undersøgelser, understreger han, at hans "Tillæg" er skrevet for de ældste klasser i de højere skoler, "det vil altsaa sige for Disciple, der om nogle faa Aar afgaae til Universitetet, og her behøver man ikke at frygte for, at man skal fremkalde Tvivl, men det gjælder om at modarbeide dem, som allerede ere tilstede".

Bohr mener, at Gude ikke har fingeren på den pædagogiske puls, når han ikke forudsætter netop tvivl blandt eleverne om de bibelske sandheder. Mange af de unge er jo opvokset i familier, som enten står ligegyldige eller direkte fjendtlige overfor kirken. Desuden lærer de i skolen at arbejde kritisk med natur- og litteraturvidenskabelige problemer. Skulle denne kritiske metode da ikke også anvendes på religionsundervisningens område? Det drejer sig i høj grad om lærerens troværdighed blandt eleverne: "Ligesaa vist som det ikke er pædagogisk at forudsætte Tvivl, hvor disse ikke ere, ligesaa vist er det heller ikke pædagogisk at undvige dem, hvor de komme én imøde, og derfor maa en Lærer og en Lærebog for disse Classer nødvendigviis berøre saadanne Spørgsmaal".

Bedre end at forholde de ældste elever bibelkritikkens resultater, hvorved de let kunne komme til at betragte hele Bibelen som en eventyrets og løgnens bog, er det dog at indføre dem i kritikens sondring mellem sagn og historie. Det er jo ikke ensbetydende med, at Bibelen ikke er livets og sandhedens bog. Men der må netop sondres, og ved åbent og ærligt at præsentere eleverne for den kritik, som vitterlig er blevet bragt på bane, og som hverken kan eller skal ties ihjel, undgår læreren mange "unyttige Spørgsmaal, som føre

bort fra Troens Anliggender".

Gude svarede Bohr i februar 1863: Megen bibelkritik er en form for moderne rationalisme, som byder ham inderligt imod. Vel er mange bibelske beretninger at betragte som sagn, men de er ikke myter. "De have en historisk Kjerne - thi dette er Sagnets Væsen - de stamme fra virkelige Begivenheder". Derfor må han afvise "den mythologiserende Tendents i Fremstillingen af den hellige Historie" og fastholde sit konservative bibelsyn.

Bohr følger op med at konstatere, at kernen i diskussionen i virkeligheden ikke drejer sig så meget om religionspædagogik som om bibelsyn. Han karakteriserer Gudes bibelsyn således: "Den ærede Forfatter til Artiklerne i Ugeskriftet er en Tilhænger af den bogstavelige Opfattelse af Inspirationen, der ikke kjender til nogen Begrænsning af dette Begreb og betragter de hellige Skribenter som udløste fra al menneskelig Ufuldkommenhed og Indskrænkning i deres Meddelelser" ("Evangelisk Ugeskrift" 19/1863). Et sådant - med en senere betegnelse fundamentalistisk - bibelsyn kan Bohr ingenlunde dele. Han kalder det ligefrem for farligt og forstyrrende. I skolen skal videnskab og tro ikke bekæmpe, men supplere hinanden. Hans pointe er, at Bibelen kun har autoritet i trosanliggender og ikke på andre gebeter.

Den lange debat slutter med en "Erklæring" fra Gude, hvor han ikke kan nå frem til nogen anden konklusion, end at "denne forfeilede, middelmaadige Bog" ikke bør bruges i de lærde skoler. For ham er det en religionspædagogisk debat, men det står klart, at vi i diskussionen møder to forskellige bibelsyn, som ikke lader sig forene. Gude fastholdt hele livet igennem et konservativt bibelsyn. At han ikke lod sig rokke af tidens storme viser også hans prædiken ved Det danske Bibelselskabs møde i Frue Kirke i 1874, som vi skal afrunde dette afsnit med en gennemgang af.

Med udgangspunkt i Luk. 21,33: "Himmel og jord skal forgå, men mine ord skal aldrig forgå" prædiker han til de mange i samtiden, for hvem Bibelen er "et svagt, et forbrugt og forældet Ord, der ikke mere passer til Tiden" - til de mange, som i begejstringen over naturvidenskabens fremskridt ikke længere stoler på Guds ord.

Der kæmper i tiden to modsatte verdensanskuelser, som vel har været der altid, men som nu står skarper end nogensinde overfor hinanden: den naturvidenskabelige og den bibelske. Der er blevet sået tvivl om Bibelens sandhedsværdi. Det moderne menneske stiller sig ikke længere tilfreds med "de store Oldtidsberetninger", men hælder i stedet til "nye Udtænkninger", som dog kun er "forbi-

gaaende Tidsdunster og Vildfarelser". Trods naturvidenskabens store resultater er mennesket dog langt fra trængt ind i "alle Tings Ophav, til den høiere, usynlige Verden, som er Grundvolden for den synlige Verdens Natursammenhæng".

Gudes tilværelsestolkning er udpræget harmonisk. Der er ingen modsætning mellem åbenbaringsens og naturens Gud. Bibelens ord er ikke bare tros-, men verdenssandheder. De er ikke kun "kløgtigt udtænkte Sagn", men øjenvindneberetninger om ting, som faktisk er sket.

4. Den første tid som domprovst i Roskilde (1866-ca. 1870)

I januar 1866 fik domprovsten i Roskilde, Søren Rosbjerg Ortwed (1796-1872), bevilget sin afsked på grund af svagelighed. Han var rationalist, og biskop Martensen, som ønskede at besætte det betydningsfulde embede med en af sine egne folk, betegnede i sin indstilling af Gude domprovstiet som "i religiøs Henseende meget forsømt".

Den kamp, der fulgte for at få Gude udnævnt, er indgående blevet beskrevet af Bjørn Kornerup i Kirkehistoriske Samlinger¹⁴, hvorfor kun hovedpunkterne i det følgende skal ridses op.

9 ansøgere meldte sig til det eftertragtede embede, men kampen kom til at stå mellem Hans Chr. Rørdam, sognepræst i Hammer og Lundby og dr.theol., og Gude. På trods af Martensens varme anbefalinger af den sidstnævnte ønskede ministeren, Th. Rosenørn Teilmann, imidlertid at indstille den ældre Rørdam til embedet. Martensen, som også var kgl. konfessionarius, gjorde al sin indflydelse gældende, hvorfor sagen endte med, at Gude ved kgl. resolution af 23. marts 1866 blev udnævnt til domprovst.

Som begrundelse for sin anbefaling af Gude nævnte Martensen, at "han maa henregnes til Landets fortrinligste Prædikanter, hvad enten der sees hen til det Vækkende, eller til det belærende frugtbare Tankeindhold, der dog formeentligen først fuldelig vil kunne paa-skjønnes af en Kreds, der staaer paa et høiere Dannelsestrin end en Landsbymenighed". Endvidere at Gude "besidder theologisk Dannelse og Videnskabelighed som Faa". Som et vidnesbyrd om, hvor afgørende det personligt var for ham at få netop Gude som domprovst, sluttede Martensen med at udtrykke sit personlige ønske om at få en mand blandt sine nærmeste medarbejdere, som han så at sige var på kirkelig, teologisk bølgelængde med.

Kongen desavouerede ministeren og fulgte Martensens ønske. Gude blev udnævnt. Ifølge Kornerup "vistnok det eneste kendte Ek-

sempel paa, at Landets regerende Konge ved et Præstekalds Besættelse har resolveret direkte imod en Kirkeministers Indstilling og har foretrukket en anden Kandidat end den af Ministeriet udpegede".

Martensen var udmærket klar over, at hans håndfaste behandling af denne sag kunne afføde flere ubehageligheder for ham selv. Samtlige præster i provstiet havde sendt en skrivelse til ministeren om at få Rørdam eller Kalkar, en af de øvrige ansøgere. Og reaktionen over embedsbesættelsen lod ikke længe vente på sig. Hele den liberale presse faldt over Martensen. "Dagbladet" hævdede, at Gudes eneste adkomst til domprovsteembedet var, at "han hører til Biskop Martensens største Beundrere og er en af de mest fanatiske og forskruede Reaktionaire, der findes her i Landet".

Hvordan Gude selv reagerede på dette postyr, kan aflæses af hans breve til bl.a. J.M. Hertz, kateket i Roskilde 1865-94. Gude åbenbarer her, at han for så vidt forstår stemningen i Roskilde by og blandt provstiets præster for en af de ældre ansøgere. Han erkender de vanskeligheder, der må være at overvinde på sin nye post, men afviser på det bestemteste, at han skulle opnå nogensomhelst form for økonomisk vinding ved embedet. Tværtimod ville han gå ned i løn p.g. a. den gældende pensionsordning. Det skal dog anføres, at domprovsteembedet på ingen måde var dårligt aflønnet. Af "Skatte-Ligning for Roskilde Kommune for Aaret 1892" fremgår det, at Gudes skattepligtige årsindtægt var på 10.000 kr. Til sammenligning var Katedralskolens rektor aflønnet med 6.900 kr., en sognepræst med 3.300 kr., en skoleinspektør med 2.400 kr. og en graver med 1.500 kr.

Lad os afslutte nærværende fremstilling med at gøre mellemregning over den kirkelige udvikling frem til Gudes udnævnelse til domprovst.

H.L. Martensens forgænger, den navnkundige biskop Mynster (1775-1854), havde kæmpet på to fronter: dels mod Rationalismen i forsøget på at bidrage til en mere positiv kristen ånd i kirken, dels mod de gudelige forsamlinger, som han anså som en alvorlig trussel mod Statskirkens enhed. Ved hans død var Rationalismen stort set overvundet, ikke mindst takket være vækkelsesernes indsats.

De gudelige forsamlinger havde i perioden fra ca. 1840 til 1861 konsolideret sig i det, der betegnes som de kirkelige retninger. Indre Mission var fra starten i høj grad en lægmandsbevægelse, som efterhånden var blevet mere kirkelig, kulminerende med Vilh. Becks berømte "kup" i 1861.

Langt farligere betragtedes dog *Grundtvigianismen* af Statskirkens

mænd. Når vi bruger betegnelsen *højkirkelighed* om de gejstlige af Mynsters, Martensens og Gudes observans, må det understreges, at ordet bruges i en ganske anden betydning end dén, vi i vore dage forbinder med begrebet. Den stats- eller højkirkelighed, der kom til at stå skarpt overfor de lavkirkelige vækkelser, betonedede ikke specielt sakramenterne, men præsteembedet som det bærende og samlende element i kirken. Den afskyede alle "katolske" tilbøjeligheder. Men for den var embedets kulturelle og teologiske tradition et værn mod alt det, den betragtede i tiden som "opløsende tendenser". Kultus og kultur hang på det nøjeste sammen, jvf. Vor gennemgang af den spekulative teologi.

Politisk set var de højkirkelige tilhængere af det oplyste enevælde og betragtede ikke nationalliberalisme og demokrati med milde øjne. I kirken hørte demokratiet, lægmandsvældet, i hvert fald ikke hjemme. I alle kirkelige spørgsmål af betydning skulle den kirkelige sagkundskab have det afgørende ord. Derfor måtte en mand som Gude tage afstand fra enhver tanke om menighedsråd, sognebåndsløsning og valgmenighedsdannelse - alt sammen ordninger, som hen ad vejen blev indført i folkekirken. Men det var først og fremmest en afsky for partivæsen og dannelse af kirkelige retninger, som prægede højkirkeligheden.

De højkirkeliges afvisning af Grundtvigianismen nåede et foreløbigt højdepunkt i biskop Martensens skrift, "Til Forsvar mod den saakaldte Grundtvigianisme" fra 1863, som Gude fuldt ud kunne tilslutte sig. I dette skrift afviste Martensen på det skarpeste Grundtvigs "mageløse opdagelse" - den såkaldte kirkelige anskuelse fra 1825 - om forholdet mellem det mundtlige Gudsord og Den hellige Skrift. At trosbekendelsen skulle være at betragte som "ord af Herrens egen mund", havde Martensen allerede i "Den christelige Dogmatik" (1849 og senere udgaver) taget afstand fra. Og han forventede sådan set ikke, at hans nye udredninger mod det grundtvigske sværmeri, som han kaldte det, ville føre til en opblødning af fronterne.

Trosbekendelsen kan for Martensen ikke gælde som et ord af Herrens egen mund, men som et ord af kirken. Grundtvigs anskuelse er ikke historisk. Sammenknytningen af trosbekendelse og dåbsord har ingen grund i Bibelen. Trods mange indrømmelser i historisk henseende fra enkelte grundtvigianeres side kan Martensen ikke fatte, at de vedbliver med at hænge fast ved Grundtvigs teori. Det er hans hovedanliggende med sit skrift: at ville tilbagevise denne teori. Det, som i det hele byder Martensen imod, er den absolutisme, hvormed

grundtvigianerne hævder den kirkelige anskuelse - deres dom over dem, som ikke deler Grundtvigs "mageløse opdagelse".

Et af de praktiske spørgsmål, som optog kirken i årene efter Martensens tilbagevisning af den kirkelige anskuelse, var loven om sognebåndsløsning af 1855, som var en stor kirkepolitisk sejr for Grundtvigianismen, og loven om, at menighederne kunne hidkalde en fremmed præst med den rette observans til deres sognekirke. Sidstnævnte fik nogle hårde ord med på vejen af Gude (i brev til Martensen 1862): "De grundtvigske Fordringer paa fuldstændig Adgang til fremmede Sognekirker, maa der absolut sættes en Grændse for. Ellers staar vi lige ved et Schisma. Gives der Adgang til Altertjenesten, da er dermed aabnet Vei til at sætte et nyt Centrum, at organisere en Menighed derom indenfor *Sognemenigheden*, at forstyrre Alterets Fred, og omsider sprænge Sognemenigheden selv".

I spørgsmålet om *menighedsråd*, som var begyndt at trænge sig på, var Gude afgjort afvisende. Allerede i Hunseby-tiden havde han taget emnet op i forbindelse med sit skrift "Om Kirkeforfatnings-sagen" (1857).

Der var fremkommet forslag fra bl.a. biskop Engelstoft om oprettelse af menighedsråd i alle sognemenigheder, men det afviser Gude: "Man veed hvor lidet denne Institution endnu er blevet forstaaet og hvor lidet mange Menigheder ere beredte paa at kunne udvikle den; man veed endog at flere Menigheder have vægret sig for at modtage den. Og det lader sig derhos meget vel tænke at endog de bedre Menigheder, som forudsee de skadelige Følger der flyde af ethvert mislykket Forsøg i det kirkelige Opbyggelsesværk, ere tilbageholdende i denne Henseende". Oprettelse af menighedsråd må være en frivillig sag, som bygger på enighed mellem præst og menighed.

Gude videreudviklede sine tanker herom i et foredrag i Roskilde Præstekonvent, udsendt i "Theologisk Tidsskrift" under titlen: "Om Menighedernes Deeltagelse i Kaldelsen til Præsteembederne", som blev til i 1868, altså kort tid efter hans indtagelse af domprovstestolen. Vel forstår han godt, at det kan være et *ønske* fra nogle menigheders side selv at kunne vælge deres præst. Men at det skulle være deres *ret*, må på det bestemteste afvises. Det er en politisk tankegang, som uretmæssigt har trængt sig ind på det kirkelige område. En "prosaisk og aandløs Theori", i overensstemmelse med "den demokratiske Bevægelse i Nutiden", men falsk.

Luthers tale om det almindelige præstedømme modsiger på ingen måde, at præsteembedet er indstiftet af Herren. "Menigheden er ikke

til og er ikke tænkelig uden Embedet, ligesom Cirkelen ikke er til uden sit Centrum". Ikke at menigheden slet ikke skulle have nogen indflydelse ved præstevalget. Den må gerne have medindflydelse, men ikke noget afgørende ord i sagen.

Gudes artikel blev straks imødegået af den fremtrædende grundtvigianer, Vilh. Birkedal, der betegnede hans udgangspunkt - at embedet kommer før menigheden - som "en mageløs højkirkelig Fordom" (Theologisk Tidsskrift). Birkedal gør i det hele meget ud af begrebet "højkirkelighed" i forbindelse med Gude. "Hvergang Domprovsten har udtalt sig for Almeenheden, faaer man Indtrykket af dette Højkirkelige, ikke blot ved en vis Styltegang i hans Fremtræden ... men ogsaa ved den Maade, hvorpaa han med kjendelig For kjærlighed taler om 'Geistligheden'".

Birkedals indlæg er væsentligt, ikke blot på grund af selve den sag, der diskuteres, men fordi det er et tydeligt vidnesbyrd om de kirkefronter, der nu var i færd med at blive trukket skarpt op. For ham er det frihedens ånd (Grundtvigianismen) overfor ufrihedens, bagstræbets ånd (højkirkeligheden). Gude er repræsentant for den mynstersk-martensenske kristendomsopfattelse, som heldigvis kun råder i en lille, snæver kreds, og som ikke har grobund i det øvrige kirkefolk.

Efter disse mellemregninger, som er nødvendige at få med til en forståelse af, hvorledes Gude og hans ligemænd i stigende grad kommer i et modsætningsforhold til store dele af dansk kirkeliv, vender vi tilbage til hans praktiske gerning ved Roskilde Domkirke.

Ved sin tiltrædelsesprædiken Kristi Himmelfartsdag 1866 møder han for første gang sin nye menighed som "en Lærer, en Sjælesørger og en Veileder til Guds Rige". I disse ord afspejles hans embedsforståelse. Som lærer - konfirmandundervisningen lå ham som nævnt meget på sinde. Som sjælesørger - bag hans stive og noget utilnærmelige facade gemte sig en oprigtig omsorg for sognebørnene. Som vejleder til Guds rige - det var for ham kernen i præsteembedet, at præsten i kraft af sin uddannelse kunne bibringe menigheden den rette forståelse af de kristne grundsætninger.

For Gude var søndagens gudstjeneste en ophøjet fest, som krævede den nøjeste forberedelse, hvor kultus og kultur skulle gå op i en højere enhed. På det kirkemusikalske område havde han stor glæde af domkirkens organist, Hans Matthison-Hansen, som i hele 65 år - fra 1825 til sin død i 1890 - betjente orglet. Det fortælles, at folk kom rejsende helt fra København for at høre Gude prædike og Matthison-Hansen spille.

Den skepsis, som Gude i begyndelsen blev mødt med af menigheden i Roskilde, blev efterhånden vendt til respekt, omend han ikke ligefrem var elsket af alle. Han var sandt at sige ikke noget følelsesmenneske, og der var nok en og anden, som savnede varme og inderlighed i hans prædikener. De bar til gengæld præg af nøgternhed og megen lærdom.

Et vidnesbyrd om den ildhu, Gude lagde i sit prædikenarbejde, er hans "*Prædikener holdte i Roskilde Domkirke*" (1895), som blev udgivet kort tid efter hans død af svigersønnen A.S. Poulsen, der efterfulgte ham i embedet. Gudes prædikekunst fortjener en nærmere gennemgang, som imidlertid ligger udenfor denne afhandlings rammer.

Selv om det tidsmæssigt ligger efter tidsgrænsen o. 1870, som vi satte for vor gennemgang af den yngre Gude, skal vi lige gengive nogle interessante iagttagelser af ham fra et menneske, som selv har oplevet domprovst Gude. Således om hans forhold til Indre Mission, som også var kommet til Roskilde: "Han havde Fjender i Massevis, navnlig indenfor Gejstligheden, og Indre Mission var hans ivrigste, mest haardnakkede Fjende. Selv hadede Gude Indre Mission af et oprigtigt Hjerte, og det af mange Grunde, først og fremmest var det ham en Vederstyggelighed, at 'uvidende Lægprædikanter', som han kaldte dem, skulde have Lov til at sætte Folk Fluere i Hovedet og maaske bibringe dem gale Meninger; efter hans Opfattelse tilkom det udelukkende Teologer at tale Guds Ord til Forsamlinger ... I hvilken Grad Gude følte sig ubehagelig berørt af Indre Missions Lægprædikanter, fik jeg selv Bevis paa, da jeg blev forberedt til Konfirmation af ham. Medens vi stod forsamlede udenfor Domprovstegaarden og ventede paa at blive indladt, kom der en meget paagaende og taktløs Indremissionær hen og kaldte os sammen for at advare os mod det, vi lærte derinde hos Domprovsten. Gude fik det at vide, og for første og sidste Gang saa jeg den ellers saa ligevægtige og selvbeherskede Mand vred; jeg mindes ikke Ord til andet, hvad han sagde til os i den Anledning, men han udtalte omtrent med rene Ord, at vi burde have givet Manden en Dragt Prygl!"¹⁵.

Domprovsten var i sit es i repræsentation - "end ikke Martensen vilde have gjort det bedre", fortsætter Ahlefeldt-Laurvig. "Stilfuld var Gude helt igennem, der var Stil over hans Gudstjeneste, over hans Fremtræden ved Konfirmationen, og, maaske allermest, naar han havde Altergang". I de dage gik man ikke bare til alters, når lysten kom over én. Man gik til alters efter at have besluttet sig for det i forvejen - "i Stedet for at gaa til Alters, naar man blev ført og ledet

dertil af den hellige Aand, en Opfattelse Gude bestemt vilde have frabedt sig, der maatte være Orden i Tingene".

Allerede den første jul ved Roskilde Domkirke indførte Gude juleaftensgudstjenesten, som han i 1851 var begyndt på i Hunseby kirke. Han fortsatte dermed en yndlingstanke, hvorom han selv skriver: "En saadan Intimation, mener jeg, svarer til de gamle Vigilier for de store Fester og imødekommer en Trang, som ved Julefestens Frembrud er almindelig, og som vidner om den skjulte Magt, Evangeliet har over Hjerterne". Det var langt fra tanken, at juleaftensandagten skulle blive den egentlige julegudstjeneste. Men sådan opfattes den jo desværre af de fleste mennesker i dag, ikke som forberedelse til julemorgen, men vel nærmest som en afslutning på kirkefesten.

Kort efter sin tiltrædelse havde Gude den store sorg at miste to sønner på 17 og 9 år med kun 3 måneders mellemrum. Nu havde han ikke længere nogen sønner, som kunne føre navnet Gude videre. En uddød slægt - med domprovst Gude slutter den danske gren af slægten Gude på mandssiden.

Noter

1. Kritisk Forum for Praktisk Teologi 58/1994, pp. 37f.
2. I Gyldendals serie "Memoirer og Breve", udg. af J. Clausen og P.Fr. Rist.
3. F.E. Hundrup, Lærerstanden ved Slagelse lærde Skole, Roeskilde 1861, pp. 23f.
4. Gude, selvbiografi i: Indbydelsesskrift til Kjøbenhavns Universitets Aarsfest til Erindring om Kirkens Reformation, Kbh. 1874.
5. Jvf. Grane, Københavns Universitet 1479-1979, bd. V. Det teologiske fakultet, pp. 328-381.
6. Jørgen Larsen, H.N. Clausen. Hans Liv og Gerning. 1. Del, Aarene 1793-1848, Kbh. 1945, p. 133.
7. H.L. Martensen, Af mit Levned, I, pp. 66f.
8. Jvf. Theologisk Tidsskrift 1845, p. 213.
9. Rudolf Volf, En gammel Præsts Livserindringer, Kbh. 1926, pp. 137f.
10. Fængselspræsten. Pastor Vilhelm Muncks Optegnelser, Memoirer og Breve udgivne af Julius Clausen og P.Fr. Rist XXXVI, Kbh. 1922, p.19.
11. Optaget i "Indbydelsesskrift til den aarlige Hovedexamen i Borgerdydsskolen paa Christianshavn fra 15de til 18de Juli 1846, udgivet tilligemed Skoleefterretninger af Mag. M. Hammerich, Skolens Forstander".
12. Se Bjørn Kornerup i Kirkehistoriske Samlinger, 6. række, bind 2, pp. 195f.
13. Niels Munk Plum, Københavns Præstekonvent (Kjøbenhavns geistlige Convent) 1843-1943, Kbh. 1943, pp. 101ff.
14. Bjørn Kornerup, Besættelsen af Roskilde Domprovsti 1866 (KS, 6. rk., 1. bd. (1935), pp. 686-704); Fortsatte Meddelelser om Roskilde Domprovsti 1866 (KS, 6. rk., 2. bd. (1936), pp. 188-217); Fortsatte Meddelelser fra Roskilde Domprovsti 1866. III (KS, 6. rk., 3. bd. (1940), pp. 305-313).
15. Frits Ahlefeldt-Laurvig, Fra Firsernes Roskilde, i: Roars Kilde 1940, pp. 29-35.

Summary

L.J.M. Gude (1820-1895) was a pupil of the famous Danish theologian and clergyman, Bishop H.L. Martensen, who for more than three decades was setting the fashion of the theology and church life in Denmark until the thoughts of N.F.S. Grundtvig took over in the end of the 19th century.

The future Bishop Martensen was a teacher at the University of Copenhagen when Gude as a young student met him and was deeply influenced by his speculative theology for the rest of his life. Gude graduated from the Theological Faculty in 1844 and worked as a teacher of religion at a school in Copenhagen for four years until he was appointed vicar of the rural parish of Hunseby in the remote island of Lolland.

During his time as a vicar in the countryside, Gude started a comprehensive authorship. His first greater work was a critical study on the famous Danish philosopher Søren Kierkegaard (1851). This study was followed in 1859 by a very extensive book on Irvingianism - a work which bears witness to Gude's academical ambitions. Gude rejects the theology and view on the church of the Irvingians, and Martensen fully approves his critical comments.

Gude was a very eager defender of the teaching of religion amongst the youngsters and published several writings on the subject during the 1850s. He was an advocate of the so-called church catechisation which consisted of a dogmatical sermon followed by a sort of examination of the congregation in the church.

In 1866, Gude was appointed Dean of Roskilde Cathedral and became a very influential preacher. As one of the first vicars in Denmark, he introduced a special church service on Christmas eve which became very popular. He became Doctor of Divinity in 1874 by a dissertation on the Holy Supper.